

تاریخ دریافت: ۹۴/۲/۱۱
تاریخ پذیرش: ۹۴/۵/۱۵

فصل نامه علمی - تخصصی عصر آدینه
سال هشتم، شماره ۱۶، زمستان ۱۳۹۴

بررسی تطبیقی انتظار و هویت فرهنگی و تمدنی در شعر معاصر عربی و فارسی

حدیث بابائی^۱
کبری خسروی^۲

چکیده

اندیشه انتظار و بیان سیمای امام مهدی (عج) در شعر شاعران متعهد به اهل بیت (ع)، از دیرباز تاکنون به ویژه در شعر دوره معاصر دیده می شود. شاعران معاصر، باب جدیدی را در زمینه شعر و ادب به نام «ادبیات مهدوی» گشودند و از دریچه شعر، امام مهدی (عج) را به عنوان منجی آخر الزمان به تشنگان حقیقت معرفی کردند.

مقاله حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با استناد به شواهدی از اشعار این شاعران به بررسی تطبیقی انتظار و هویت فرهنگی و تمدنی در شعر معاصر عربی و فارسی می پردازد. شاعران معاصر شیعه در زبان فارسی و عربی با استشهاد به تفاسیر قرآن و روایات متواتر، در اشعار مهدوی خویش در پی وصف سیمای امام مهدی (عج) به بیان انتظار موعود پرداخته اند. البته مفهوم «انتظار» در اندیشه این شاعران مسلمان تنها در معنای انتظار خلاصه نمی شود و شاعران به موضوعات دیگری هم در این زمینه توجه نشان داده اند که بیانگر هویت و تمدن اسلامی است. شاعران در پرتو «ادبیات انتظار» از مضمون هایی مانند انواع انتظار (انتظار مخرب و انتظار سازنده)، وظیفه منتظران در عصر غیبت (صبر و استقامت و شناخت و معرفت به امام مهدی (عج))، فضیلت انتظار و جمعه (نماد انتظار موعود) سخن می گویند.

واژگان کلیدی

امام مهدی (عج)، انتظار، شعر معاصر عربی، شعر معاصر فارسی.

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی (نویسنده مسئول) (hadisbabaie580@yahoo.com).

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه لرستان.

مسأله مهدویت از دیرباز در شعر و ادبیات متعهد به اهل بیت علیهم السلام، در زبان عربی و فارسی مطرح بوده است. شعر مهدوی نخستین بار قبل از میلاد امام مهدی علیه السلام، توسط شاعران عرب زبانی همچون کمیت بن زید اسدی، سید حمیری، عبدی کوفی، دعبل خزاعی و... در عصر اموی و عباسی مطرح شده که با مرور زمان و رابطه عرب با ایرانیان، این فرهنگ و باور به شعر فارسی راه یافته است. شاعران فارسی زبان همچون حسن عنصری بلخی، ابو منصور تبریزی، ابوالفرج رونی و... گاه به صورت کنایه و نمادین و گاه به شکل روشن و آشکار، از امام مهدی علیه السلام به عنوان منجی و موعود یاد کرده اند. در عصر اموی و عباسی و حکومت های فاسد دیگر، بسیاری از شاعران متعهد به اهل بیت علیهم السلام به دلیل تقیه و ترس از حاکمان وقت، به شکل نمادین به مسأله ظهور امام مهدی علیه السلام و مشخصه های ایشان پرداخته اند؛ اما با وجود ظلم و ستم های رفته بر شاعران شیعه از سوی حاکمان وقت، ریشه درخت شعر مهدوی خشک نگردیده و این شعر تاکنون به حیات خویش ادامه داده است؛ زیرا شعر مهدوی به عنوان یکی از زمینه های مهم و مطرح شعر معاصر، ذهن بسیاری از شاعران متعهد به اهل بیت علیهم السلام را به خویش مشغول داشته است. شعر مهدوی (شعر انتظار) در دوره معاصر در زبان های مختلف فارسی، عربی، ترکی و... نقش فعال تری نسبت به دوره های قبل به خود گرفته است که یکی از دلایل مهم و واضح آن، بیداری اسلامی در قرن معاصر در بسیاری از کشورهای اسلامی است. در این میان شاعران عرب و فارس، گوی سبقت را از دیگران ربوده اند. این شاعران به وسیله شعر و ادب به دفاع از عقاید حق اهل بیت علیهم السلام به ویژه امام مهدی علیه السلام در عصر غیبت پرداخته اند که شعر انتظار، از دیرباز به عنوان یکی از شاخه های مهم ادبیات مهدوی در شعر و ادبیات متعهد مطرح بوده است. از جمله محدودیت های این مقاله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. در این پژوهش به دلیل کثرت شاعران معاصر تنها به بررسی برخی از شاعران پرداخته ایم؛
۲. دیوان برخی از شاعران معاصر عرب هنوز به صورت دیوان مستقل چاپ نشده، لذا برای یافتن اشعار آنها به مجلات مختلف و پایگاه اینترنتی و کتاب های دیگر مراجعه شده است؛

۳. با وجود جستجوی فراوان زندگی نامه برخی از شاعران یافت نشده؛ زیرا فقط در برخی از سایت ها به نام و شعر آنها اشاره شده است. روش کار و مقایسه اشعار شاعران معاصر عربی و فارسی در این پژوهش، تنها بر معیار عقاید مشترک و هم مضمون پیرامون انتظار امام مهدی علیه السلام صورت گرفته است؛ زیرا با در نظر گرفتن گستردگی دامنه اشعار معاصر و کثرت شاعران مد نظر تنها روش مقایسه این اشعار با هم بر مبنای مقایسه عقاید مشابه امکان پذیر بوده است.

پرسش تحقیق

انتظار و هویت فرهنگی تمدنی چگونه در شعر شاعران معاصر مسلمان زبان عربی و فارسی تجلی یافته است؟

فرضیه تحقیق

شاعران معاصر عربی و فارسی (شیعه) با اقتباس هنری و ادبی از تفاسیر آیات و روایات متواتر به وصف انتظار امام مهدی علیه السلام در اشعار خویش پرداخته و به اشعار خویش صفت جاودانگی و تأثیر گذاری بر مخاطب بخشیده اند. شعر و ادبیات انتظار شاعران معاصر شیعه در موضوعات مختلفی همچون؛ بیان انتظار، انواع انتظار (انتظار مخرب و انتظار سازنده)، وظیفه منتظران در عصر غیبت (صبر و استقامت و شناخت و معرفت به امام مهدی علیه السلام)، فضیلت انتظار و جمعه نماد انتظار موعود تجلی یافته است.

ضرورت تحقیق

یکی از اصلی ترین دلایل ضرورت این پژوهش، بررسی تطبیقی عقاید مشترک شاعران شیعه عرب و فارس در مورد انتظار امام مهدی علیه السلام و معرفی ایشان از دریچه شعر و ادب به مخاطبان است؛ زیرا شعری که از بهترین وسیله های تأثیر گذار بر افکار دیگران است و شاعران معاصر، در عصری که عصر انکار عقاید دینی مسلمانان است؛ کوشیده اند تا با این ابزار (شعر) به دفاع از عقاید تشیع به ویژه به بیان سیمای امام مهدی علیه السلام و انتظار ایشان بپردازند. از دیگر ضرورت های این پژوهش بیان اندیشه شاعران معاصران مسلمان (شیعه) و معرفی آنها به عنوان شاعران متعهد به اهل بیت علیهم السلام به مخاطبان و بیان تأثیر پذیری شاعران معاصر از فرهنگ و تمدن اسلامی است زیرا شاعران معاصر به وفور در

بیان اندیشه انتظار موعود از تفاسیر متعدد قرآن و روایات متواتر در این زمینه اقتباس کرده‌اند که این استشهاد تجلی فرهنگ و تمدن اسلامی در شعر معاصر زبان عربی و فارسی را بیان می‌کند.

پیشینه پژوهش

در خصوص بررسی انتظار، آثار مختلفی به صورت کتاب و مقاله در زبان‌های عربی و فارسی انجام شده است ولی در زمینه شعر تنها آثار محدودی صورت گرفته که از جمله آن‌ها می‌توان به پایان نامه‌های؛ «انتظار در شعر معاصر (نیما، اخوان ثالث، فروغ فرخزاد، سپهری)» که توسط آیت الله صیادی و جلیل نظری (۱۳۸۰) در دانشگاه آزاد فیروز آباد و «انتظار ظهور امام زمان علیه السلام در شعر فارسی (از دوره قاجار تا امروز)» که توسط صدیقه خرم‌آبادی و سیداحمد کازرونی (۱۳۸۰) در دانشگاه بوشهر و مقاله «بررسی کارکرد عناصر موسیقایی شعر «انتظار» در دوره‌ی معاصر» اثر زهرا بهرامیان و همکاران (۱۳۹۱) اشاره داشت. در اثر نخست، به بیان اشعار شاعرانی که در این پژوهش به شعر آنها هیچ اشاره‌ای نشده و با این پژوهش یک اثر کاملاً متفاوت است. در اثر دوم تنها در بخشی از این اثر به مسأله شعر معاصر مهدوی پرداخته شده است و کارهای مورد نظر بیشتر جنبه جمع‌آوری داشته و کمتر به تحلیل و توصیف توجه شده است و مقاله صرفاً به موسیقایی اشعار انتظار اختصاص دارد و تنها به موسیقی شعر برخی از شاعران مد نظر در این پژوهش اشاره شده و هیچ تحلیل و توصیفی صورت نگرفته است.

بر اساس اطلاعات نگارنده تحقیق مستقلی در زمینه «بررسی تطبیقی انتظار و هویت فرهنگی و تمدنی در شعر معاصر عربی و فارسی» به خصوص شاعران مورد نظر در این مقاله صورت نگرفته است. در این نوشته، به بیان عقاید مشترک شاعران مورد نظر با نمونه‌ها و نگاهی متفاوت تراز کار دیگر نویسندگان، درباره بررسی تطبیقی انتظار و هویت فرهنگی و تمدنی در شعر معاصر عربی و فارسی می‌پردازیم.

پردازش تحلیلی موضوع

۱. بیان انتظار

انتظار، بنابر عقیده دین مبین اسلام واژه‌ای سازنده و اثربخش در طول حیات آدمی است که به عنوان یکی از محرک‌های اصلی زندگی او به شمار می‌رود. انتظار، در لغت به

معنای چشم داشت و چشم به راه بودن و نوعی امید به آینده داشتن است اما انتظار در اسلام به ویژه مذهب تشیع عبارت است از ایمان استوار به امامت و ولایت حضرت ولی عصر علیه السلام و امید به ظهور مبارک حجت الهی و آغاز حکومت صالحان. شیعیان بر اساس وعده های صریح که قرآن کریم بدان ها داده است، عقیده دارند که طبق قانون خلقت و سنت آفرینش، تاریخ بر مبنای سنت الهی به پیش می رود و اگر چند روزی دنیا به نفع ستمگران تمام شده، ولی سرانجام حکومت مطلق جهان به دست صالحان و حق پرستان خواهد افتاد و عدالت و امنیت بر اساس قانون خدا در سرتاسر جهان برقرار خواهد شد. طاهره صفارزاده^۱ در ضمن ابراز انتظار خویش تاریخ و خاک وطن را گواه انتظار وصف ناشدنی خود می داند:

«این کوچه / این خیابان / این تاریخ / خطی از انتظار تو دارد / و خسته است / تو ناظری / تومی دانی / ظهور کن / که منتظرت هستم / ظهور کن که منتظرت هستم»
(صفارزاده، ۱۳۸۴ الف: ۱۳۷)

صفارزاده در حقیقت شاهد ظلم های رفته بروطنش قبل از انقلاب اسلامی، از سوی حکومت پهلوی بوده است و با استفاده از آرایه تشخیص؛ «کوچه و خیابان» را نماد انتظار مردم انقلابی و مؤمن ایران برای تشکیل حکومت اسلامی و «تاریخ» را که نماد انتظار در تمدن و اسلام گرایی مردم ایران معرفی کرده و انتظار منجی را از سوی سرزمین و مردم وطن ترسیم می کند. انتظار در فرهنگ و ادبیات شاعر طبق روال همیشه نبوده و از مختص بودن به انسان خارج شده و به دایره مکان راه پیدا کرده است و از این باب شاعر با جان بخشی به کوچه و خیابان و تاریخ آنها را منتظر امام مهدی علیه السلام معرفی می کند. شاعر، در حین وصف انتظار، حضور امام مهدی علیه السلام را در کنار منتظران ایشان حس می کند و امام مهدی علیه السلام را ناظر بر احوال منتظران ظهور بر می شمارد.

حسن محمد نور الدین^۲ انتظار موعود را اینگونه به تصویر می کشد:

«فی جفن البندی والیاسمین / تنساب مثل النور ترمقنا / فنُبصر وجهک النبوی خلف

۱. طاهره صفارزاده، متولد ۱۳۱۵ و متوفی سال ۱۳۸۷ در تهران است. وی صاحب مجموعه شعرهای در رهگذر آفتاب،

سد و بازوان، چتر سرخ، بعیت با بیداری، دیدار صبح و... است. (کاظمی، ۱۳۹۰: ۷۹)

۲. نور الدین، متولد سال ۱۹۵۱ م در لبنان و متوفی سال ۲۰۱۱ م است. او دارای آثار متعددی از جمله؛ مطرحات شعریه،

دیوان السید نور، دیوان شعرو جمع النخیل، دیوان شعرو نطل معاً و... است. (www.qabaqaosay.com)

الأمْنِیَّاتِ وَ خَلَفَ أَسْوَارَ الْعُیُونِ» (نورالدین، ۱۴۲۹ق)

(در پلک، شب‌نم و یاسمین / تاب و توان ما از نور وجود توس / پس چهره نبوی تورا در پشت آرزوها و حصار دیدگان می‌بینیم.)

شاعر در پشت حصار آرزوهای خویش در غیبت کبری چشم به راه حضور امام مهدی علیه السلام نشسته است در حالی که حضور ایشان را به سرعت نور تشبیه می‌کند که وجه شبه این تصویر می‌تواند سرعت تأثیرگذاری و نفوذ نور در موجودات باشد. شاعر عقیده دارد که امام مهدی علیه السلام همچون خورشید پشت ابری است که جهان در اثر غیبت از نور وجود او پا برجاست و این اشاره استشهادی آشکار و غیرمستقیم به روایات متواتر در مورد وصف امام مهدی علیه السلام که از وجود ایشان با عنوان خورشید پشت ابر یاد شده است، ترسیم می‌کند. از جمله این روایت‌ها می‌توانیم به این سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که جابر انصاری روایت می‌کند بسنده نمایم. جابر می‌گوید: «من گفتم: یا رسول الله شیعۀ او در زمان غیبت از وجود او سودی برند؟ فرمود: آری به خدائی که مرا به راستی مبعوث کرده است، به راستی آنها به نور وی پرتویاب باشند و به ولایت او در زمان غیبتش سود برند مانند سود مردم از خورشید پشت ابر.» (کلینی، بی تا: ج ۲، ۸۶۷)

در ادامه کلام که شاعر از استعاره «خلف امنیات» و «أسوار عیون» استفاده کرده است زیرا او عقیده داشته هنوز هم قدرت درک حضور امام مهدی علیه السلام را در جامعه خویش ندارد و متاع دنیوی، حصار حایل میان امام مهدی علیه السلام و قلب شاعر شده است از این رو در حالت انتظار او به سر می‌برد تا مگر روزی حجاب بین او و محبوب از بین برود و شاعر بتواند خود را از حصار تن برهاند.

سلمان هراتی^۱ با سربلندی و استواری بر قلّه‌های رفیع انتظار می‌ایستد:
«همیشه فکر می‌کنم / این آخرین شبی است که از کوچه می‌گذرد / باغ‌ها از پاییز بر می‌گردند / و درختان در انتظار بارش آخرین / سرخوش می‌ایستند / بر آخرین قلّه‌های انتظار ایستاده‌ایم.» (هراتی، ۱۳۸۸: ۲۳)

۱. هراتی، متولد ۱۳۳۸ در روستای مرز دشت تنکابن است، وی در سال ۱۳۶۵ بر اثر سانحه رانندگی در مسیر لنگرود درگذشت. از او مجموعه شعرهای از آسمان تا آن ستاره (برای نوجوانان) بر جای مانده است که مجموعاً در کتاب کامل شعرهای سلمان هراتی تجدید چاپ شده است و از جمله آثار دیگر هراتی، از آسمان سبز، دری به خانه خورشید، از این ستاره تا آن ستاره و... می‌باشد. (کاظمی، ۱۳۹۰: ۳۲۱)

در عبارات فوق گویی شاعر ظهور را نزدیک می بیند؛ زیرا آخرین شب بی خبری از یار را امشب می داند، شبی که هجران به سر می رسد. تعبیر «باغ ها» در شعر هراتی، نماد زندگی مردم کشور است و «پاییز» نماد حکومت ظالمانه پهلوی است که شاعر را به رویش دوباره زندگی یعنی فرار رسیدن حکومت عادلانه امام مهدی علیه السلام که مقدمه تشکیل آن انقلاب اسلامی بوده است، نوید می دهد. و منظور شاعر از تعبیر «بارش آخرین» اشاره به وجود امام مهدی علیه السلام می باشد که آخرین امام معصوم علیه السلام بر زمین است. و شاعر را در انتهای کلام در حالی که بر قلّه های رفیع انتظار، بدون هیچ تردیدی در انتظار آمدن مردی از تبار خورشید ایستاده است می بینیم.

هراتی علاوه بر اینکه خود را از زمره ی منتظران می داند، از امام مهدی علیه السلام با عنوان های «مُنَجّی و مُنْتَظَر» یاد می کند:

«پیشوای کاروان عشق! / کاروان حماسه می سراید این چنین: / انتظار سهم ماست / اعتراض نیز/ منجیا، یقین تو نیز منتظر / چشم بر اشاره خدا نشسته ای!» (همان، ۹۴)

شاعر در قالب استعاره مکنیه عشق را که یک امر معنوی است به چیزی که دارای کاروان می باشد تشبیه کرده است. «پیشوای کاروان عشق» نماد رهبری جامعه اسلامی است که در واقع استعاره از وجود امام مهدی علیه السلام در جامعه می باشد. به عقیده سلمان هراتی، امام مهدی علیه السلام مانند مردم خود نیز در انتظار صدور اذن الهی به سر می برد تا قیام نموده و جهان گرفتار دربند و جور ستم ستمگران و ظالمان را از نابسامانی که دارد رهایی بخشد و اهداف بلند انبیای الهی را که همانا هدایت و کمال پیدا کردن مردم جهان است محقق سازد، به این جهت او را هم مُنْتَظَر می نامند. این بیان از سوی شاعر، اقتباسی آشکار از روایات متواتر رسیده از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام می باشد. از جمله این احادیث به سخنی از امام صادق علیه السلام در تفسیر این آیه «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (بقره/ ۲): این کتاب که هیچ شک در آن نیست، راهنمای پرهیزگاران است»، استناد کنیم که فرمودند: ««متقین» در این آیه شیعیان علی علیه السلام هستند و «غیب» حجت غایب می باشد. دلیل این معنی آیه «فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ» است. یعنی: ای پیغمبر بگو غیب مال خداست، پس منتظر باشید که من نیز با شما از منتظران هستم. پس منتظر باشید که من نیز با شما منتظرم زیرا خداوند در اینجا خبر می دهد که آن آیه (و علامت که مردم می خواستند) عبارت از

«غیب» است و غیب هم «حجت» می باشد. مصداق آن، این آیه است: «وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً» یعنی ما پسر مریم (حضرت عیسی علیه السلام) و مادرش را آیتی قرار دادیم و آیه در اینجا به معنی «حجت» است. خداوند می فرماید: «فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ» (یعنی انتظار فرج با توجه به امر الهی در این آیه شریفه خود یک نوع فرج است.) (مجلسی، ۱۳۷۵: ۹۰۰-۸۹۶)

حسین الاکراف^۱ شرح حال انتظار خویش را اینگونه ترسیم کرده است:
«عَزِيزُ أَنْ نَرَى الْخَلْقَ وَلَا تُرَى / مَتَى تَرَانَا... مَتَى تَرَانَا... مَتَى نَرَا! / حَنِينٌ لَا يُجَافِينَا... وَ حُزْنٌ لَيْسَ يَسْنَانَا» (الاکراف به نقل از www.alerfan.com)
(سخت است که همه را ببینیم و تورا نه، کی به دیدارمان می آیی و ما تورا به نظاره می نشینیم؟ اشتیاق ما را رها نمی کند و از ما دور نمی شود و اندوه ما را به فراموشی نمی سپارد.)

قیصر امین پور^۲ در وصف انتظار فرج، امام مهدی (عج) را مورد خطاب قرار می دهد و با حالتی دوستانه از ایشان می پرسد آیا وعده ظهور نزدیک و شاعر موفق به دیدار یار می شود:
«ای روزهای خوب که در راهید! / ای جاده های گمشده در مه / ای روزهای سخت ادامه! / از پشت لحظه ها به در آید! / ای روز آفتابی / ای مثل چشم های خدا آبی! / ای روز آمدن! / ای مثل روز، آمدنت روشن! / این روزها که می گذرد، هر روز/ در انتظار آمدنت هستم! / اما- با من بگو که آیا، من نیز/ در روزگار آمدنت هستم؟» (امین پور، ۱۳۸۸: ۱۴)

در حقیقت منظور شاعر از تعبیر «روزهای خوب»؛ روزهای تحقق آرمان شهر مهدوی است، و منظور شاعر از «جاده های گمشده» می تواند ولایت امام مهدی (عج) و علاقه منتظران به ایشان باشد، که در عصر غیبت برخی از منتظران راه خویش را گم کرده اند و گاهی به بیراه رفته اند و گاهی آنچنان که در شأن و منزلت امام مهدی (عج) بوده است از او

۱. حسین الاکراف یکی از شاعران بحرینی معاصر است که در سال ۱۹۸۹ در حوزه علمیه نجف تحصیل کرد و سپس به قم مهاجرت نمود و پس از بازگشت به کشورش در سال ۱۹۵۵ به مدت ۴ سال زندانی شد و سپس به کویت رفت. وی دارای سروده های مختلفی از جمله مدح امام مهدی (عج)، وصف لبنان و وصف مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای (مدظله العالی) است. (www.rooykard.ir)

۲. امین پور، متولد ۱۳۳۸ و متوفی ۱۳۸۶ است. از آثار او می توان به مجموعه شعرهای تنفس صبح، در کوچه آفتاب، آینه های ناگهان، گل ها همه آفتابگردانند و... اشاره کرد. (کاظمی، ۱۳۹۰: ۲۴۹)

یاد نکرده‌اند و همین غفلت باعث گمراهی آنها شده است. با توجه به عبارات شاعری می‌توانیم این نکته را بیان کنیم که منظور شاعر از عبارت «پشت لحظه‌ها»؛ غیبت کبری می‌باشد. و منظور از عبارت «روز آفتابی»، همان روز موعود ظهور امام مهدی علیه السلام می‌باشد که سراسر نور و رحمت و مهربانی است.

در ادامه شاعر در قالب استعاره «مثل چشم‌های خدا آبی» خواسته است این نکته را بیان نماید که بیان شاعر حاکی از شرک به پروردگار نیست؛ زیرا خداوند متعال جسم نیست که برای او اعضاء و جوارح قائل شویم و این عبارت اقتباسی آشکار به این آیه شریفه است: «يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ...» (فتح/ ۱۰) که مفسران در معنای آیه گفته‌اند: «استعاره‌ای است تخیلیه، که به منظور تاکید مطالب قبل آمده، و این را تقریر می‌کند که بیعت با رسول، بیعت با خدا است، بدون هیچ گونه تفاوت، پس کانه اینطور به خیالها انداخته که خدا هم یکی از بیعت شونده‌گان است، آن وقت برای خدا دستی اثبات می‌کند که بالای دست بیعت کنندگان جای دست رسول قرار می‌گیرد. ولی چنین توجیهی با ساحت قدس خدای تعالی سازگار نیست، و بزرگتر از آن است که آدمی او را به وجهی به خیالش اندازد که از آن منزّه است.» (طباطبائی، ۱۳۷۴: ج ۱۸، ۴۱۰)

در بیان شاعر منظور از «چشم‌های آبی» آسمان نماد رحمت و بزرگی است؛ زیرا بدون هیچ چشم داشتی بر زمین رحمت بی‌کرانش را به حکم و فرمان الهی فرو می‌ریزد و از این جهت شاعر امام مهدی علیه السلام را از تبار رحمت و مهربانی معرفی می‌نماید. مهربانی یکی از خصوصیت‌های بارز ائمه اطهار علیهم السلام است که شاعر در به تصویر کشیدن آن شکل پر رنگ‌تری در اشعار خویش کشیده است برخلاف برخی از شاعران معاصر که در اشعار خویش امام مهدی علیه السلام را فردی منتقم معرفی کرده‌اند.

رضا اسماعیلی^۱ با تضمین از اشعار نیما یوشیج به وصف انتظار می‌پردازد:

«کی می‌رسد باران؟ / با «نیما» نشسته‌ام و / داغ‌های کویر را می‌شمارم: / «قاصد روزان

ابری، داروگ! / کی می‌رسد باران؟» (اسماعیلی، ۱۳۹۰: ۲۹۷)

منظور شاعر از تعبیر «داغ‌های کویر»، کشور اوست که در انتظار تحقق ظهور موعود بوده است؛ زیرا دردهای زیادی از سوی حکومت‌های فاسد قبل از انقلاب اسلامی متحمل

۱. در سال ۱۳۳۹ متولد شد. دارای آثار در زمینه شعر مختلفی همچون: نی نامه، بر آستان جانان، حنجره‌ی سرخ عشق، ملکوت کلمات، از جنس باران و... (اسماعیلی، ۱۳۹۰: روی جلد)

شده است. شاعر در قالب استعاره مکنیه و تشخیص «سرزمین ایران» را همچون انسانی دردمند فرض نموده است که از فرط انتظار دلش ترک خورده است همچون کویری بی آب و علف که از فرط گرمای خاک آن پراز ترک خوردگی است. و منظور او از داغ‌ها؛ مصیبت های وارده بر قلب ملت ایران در زمان انقلاب و جنگ تحمیلی است. می‌توانیم در این عبارات باران را نماد رحمت و بخشش بدانیم که بی هیچ چشم داشتی به موجودات فضل و بخشش می‌نماید استعاره از وجود امام مهدی علیه السلام مطرح کنیم که بدون هیچ توقعی در مواقع بسیاری به کمک مردم جهان می‌آیند، بی آنکه کسی از هویت واقعی ایشان اطلاع داشته باشد.

شیخ عبدالغنی الحر^۱ هدف از استفهام را استبطاء یعنی کند شدن و طولانی شدن زمان غیبت کبری دانسته است:

«إِلَّا مَ انتَظَارُكَ يُقْذِي الْعُيُونَ فَتَذَرُفُ دَمْعاً كَغَيْثٍ هُتُونِ»

(الحربه نقل از عبداللهی، ۱۳۸۴: ۱۹۴)

(تا کی انتظار تو طول می‌کشد در حالی که چشمان را می‌آزارد پس اشک همچون ابر باران زافرو می‌ریزد؟)

سید جمشید میرسلیمی^۲ پیروان تمام مکاتب الهی و غیر الهی را از جمله منتظران آن منجی عالم معرفی کرده است:

«منجی عالم خدا را کن قیام انتظارت می‌کشد هر مکتبی»

(میرسلیمی، ۱۳۸۱: ۷۸)

سید مرتضی الوهاب^۳ در انتظار امام مهدی علیه السلام این چنین سر داده است:

«يَا غَوْثَ الْعَالَمِ وَالْأَنْظَارِ لِلْقِيَادَةِ تَتَرَصَّدُهُ
وَهَلَا أَعَيْنُ التَّجْدَةِ فِي مَنَظَارِ الْفَلْهَةِ تَرَصَّدُهُ»

(الوهاب، ۱۴۲۲ ق: ۴۵)

۱. وی یکی از عالمان ادیب عصر خویش در جبل عامل لبنان و متوفی ۱۳۵۸ هجری است. از او آثاری همچون: دیوانی متشکل از دو جزء که جزء اول آن متجاوز از ۱۱۷۰ بیت در وصف امام مهدی علیه السلام می‌باشد. (عبداللهی، ۱۳۸۴: ۱۹۰-۱۸۹)

۲. وی از شاعران معاصر زبان فارسی است که دارای دو مجموعه شعری مختلف به نام های بوی خوش انتظار و آیین خيال است. (میرسلیمی، ۱۳۸۱: جلد کتاب)

۳. وی متولد ۱۳۳۶ ق در کربلا و متوفی ۱۳۶۹ ق است. دارای آثار مختلفی در زمینه: شعر در باب غزل و مدح و وطنیات و رثا و وصف. قصه مانند عاقبة الانسان. مقالات در موضوعات دینی است. (الوهاب، ۱۳۸۰: ۱۹-۵)

(ای فریادرس جهانیان و دیده‌هایی که برای فرماندهی‌اش رصد می‌کنند. و چشم امیدشان یاری او را می‌جوید. بیا که کمک در دیدگان آرزومندان در انتظار اوست.)
شاعر امام مهدی علیه السلام را با عنوان «فریادرس جهان» مورد خطاب قرار داده که تمام بشریت چشم امید به ولایت و امامت ایشان دوخته است تا ایشان با ظهور خویش به یاری آنان برخیزد و التماس و نیاز منتظران را پاسخ گوید.

قیصر امین پور، در عصری که برخی از فرقه‌ها به انکار وجود امام مهدی علیه السلام برخاسته‌اند، ملت ایران را به عنوان منتظران واقعی حضرت برمی‌شمارد:

«جغد برویرانه می‌خواند به انکار تواما خاک این ویرانه‌ها بویی از آن گنجینه
(امین پور، ۱۳۸۸: ۴۰۹)

«جغد، نماد هراس، بد شگونی، بدبختی، سرما، تاریکی، گوشه‌گیری، اندوه و مربوط به ایزدان جهان زیرین است. در ایران، از دیرباز شیون جغد در پیرامون خانه، نشانه بیماری، گرفتاری و مرگ بود.» (نجفی، ۱۳۹۰)

به نظر می‌رسد منظور امین پور از جغد، فرقه‌های منحرفه مانند وهابیت و دیگر دشمنان حضرت مهدی علیه السلام باشد که در عصر معاصر به انکار وجود امام مهدی علیه السلام می‌پردازند؛ اما با این وجود این، هنوز هم انتظار در فرهنگ شاعر رنگ نباخته است.
(خسروی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۷)

این بیت در واقع می‌تواند برگرفته از تفسیر این آیه شریفه باشد که: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (توبه / ۳۳) آیه فوق که عیناً و با همین الفاظ در سوره «صف» نیز آمده است و با تفاوت مختصری در سوره «فتح» تکرار شده، خبر از واقعه مهمی می‌دهد که اهمیتش موجب این تکرار شده است، خبر از جهانی شدن اسلام و عالمگیر گشتن این آئین می‌دهد. گرچه بعضی از مفسران پیروزی مورد بحث این آیه را به معنی پیروزی منطقه‌ای و محدود گرفته‌اند که در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و یا زمان‌های بعد از آن برای اسلام و مسلمین صورت پذیرفت ولی با توجه به اینکه در آیه هیچ گونه قید و شرطی نیست و از هر نظر مطلق است، دلیلی ندارد که معنی آن را محدود کنیم مفهوم آیه پیروزی همه جانبه اسلام بر همه ادیان جهان است، و معنی این سخن آن است که سرانجام اسلام همه کره زمین را فرا خواهد گرفت و بر همه جهان پیروز خواهد گشت. شک نیست که در حال حاضر این موضوع تحقق نیافته ولی

می‌دانیم که این وعده حتمی خدا تدریجاً در حال تحقق است. سرعت پیشرفت اسلام در جهان، و به رسمیت شناخته شدن این آئین در کشورهای مختلف اروپایی، و نفوذ سریع آن در آمریکا و آفریقا، اسلام آوردن بسیاری از دانشمندان و مانند اینها همگی نشان می‌دهد که اسلام رو به سوی عالمگیر شدن پیش می‌رود. ولی طبق روایات مختلفی که در منابع اسلامی وارد شده تکامل این برنامه هنگامی خواهد بود که مهدی علیه السلام ظهور کند و به برنامه جهانی شدن اسلام تحقق بخشد. (مجلسی، ۱۳۷۴: ج ۷، ۳۷۳)

امام باقر علیه السلام در تفسیر این آیه چنین نقل می‌کند: «إِنَّ ذَلِكَ يَكُونُ عِنْدَ خُرُوجِ الْمَهْدِيِّ فَلَا يَبْقَى أَحَدًا إِلَّا أَقْرَبَ مُحَمَّدًا عليه السلام». وعده‌ای که در این آیه است به هنگام ظهور مهدی از آل محمد صورت می‌پذیرد، در آن روز هیچکس در روی زمین نخواهد بود مگر اینکه اقرار به حقانیت محمد صلی الله علیه و آله و سلم می‌کند. (همان)

حسین آل الجامع انتظار^۱ آن یگانه هستی را با عنوان گنجینه‌ای با عظمت به ارث نهاده شده از نیاکان خویش توصیف می‌کند:

«يَا أَيُّهَا الْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ إِنَّ بِنَا
عَشْنَاكَ عِشْقًا، صَمُودًا، رَفْعَةً وَهَدًى
وَعَاشَ أَسْلَافُنَا مَعْنَاكَ فِي دَمِهِمْ
شَوْقًا إِلَيْكَ بِعُمَرِ الْعُمَرِ يَطْرُدُ
بِرْغَمٍ مَن كَاثَرُوا بَغِيًّا وَمَن حَسَدُوا
حَتَّى وَرَثَتَاهُ مَذْخُورًا لِّمَن وُلِدُوا»
(آل الجامع به نقل از مجلة الانتظار، ۱۴۲۷ ق: ج ۳، ۳۵)

(ای امام قائم، مهدی علیه السلام همانا با عشق تو زندگی کردیم. عاشقت بودیم با عشقی پایدار و بلند و روشن برخلاف کسانی که از سر ظلم ستیز کردند و حسد ورزیدند. و اجداد ما در حالی که معنای تو در خونشان جاری بود بود زندگی کردند، تا جایی که ما آن را به ارث بردیم و ما آن را به عنوان گنجینه‌ای برای آیندگان ذخیره کردیم.)

به عقیده شاعر، انتظار بزرگترین گنجینه‌ای است که نیاکانش برای او به یادگار نهاده‌اند و شاعر جز این گنجینه چیز گرانبهاتری ندارد که برای آیندگان خویش به عنوان میراث به یادگار بگذارد، این عقیده و سخن شاعر اهمیت انتظار منجی را در همه عصرها ترسیم می‌کند.

۱. مرحوم حسین آل جامع یکی از شاعران معاصر می‌باشد که دارای قصیده‌ای بنام یا «رعیاً لصبحک» در وصف امام مهدی علیه السلام است که آن را در سیزدهم شعبان ۱۴۲۱ هجری سرده است. (مجلة الانتظار، ۱۴۲۷ ق: ج ۳، ۳۵)

ضیاء الدین خالقی^۱ نیز انتظار را امری حیاتی برای انسان برمی شمارد، به نظر شاعر عشق و انتظار از روز ازل در دل بشریت به ودیعه نهاده شده است:

«بربسترزمین / در این زمان / و در زمان هایی که برای همیشه گذشته اند / آیا کسی هست / بوده و خواهد بود / که به انتظار کسی نباشد؟ / و در اقتدار خستگی و راه / تنها / تنهای تنها / گام برداشته باشد؟» (خالقی، ۱۳۸۶: ۲۲۴)

شاعر عشق و انتظار به وجود امام مهدی عجل الله تعالی فرجه را امری حیاتی و ضروری می داند. در نظر او، هرگز زمانه ای وجود نداشته است که از مفهوم عشق و انتظار عاری بوده باشد. شاعر با بیان این عبارت اعلام می دارد هیچ کسی نمی تواند عشق و انتظار را انکار کند چون انتظار عهدی است که روز ازل از انسان گرفته شده است. شاعر در ادامه بیان می کند که:

«نمی شود که کسی، روزی / به عشق کسی، روزی / عاشق نشده باشد! / عاشقانه راه نرفته / نمانده / یا سخنی نگفته باشد! / وقتی تمام شهر را آذین بسته ایم برای شما / یعنی این که ما نیز روزی عاشق بوده ایم / انتظار کشیده ایم / که حالا این مناره های سبز و سرخ / روشن است / تنهایی انسان را. / تمام شهر را دلم / در خواش تو می سوزد / که انتظار می کشد / آمدنت را / ای امام همه زمان ها! / ای امام تمام مکان ها!» (همان: ۲۲۵)

شاعر، ضمن اینکه از وجود حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه با عنوان «امام زمان عجل الله تعالی فرجه» یاد می کند، انتظار فرج را قصه ای قدیمی و دیرینه به تصویر کشیده است. او، عقیده دارد این عشق و دلدادگی در تمام رفتار منتظران تأثیرگذار بوده است و منتظران برای ظهور امام مهدی عجل الله تعالی فرجه در تمام عصرهای تاریخ به انتظار فرج مشغول بوده اند و تمام مردم شهر در تمنای وصال ایشان شهر را آذین بسته اند تا مسافر غایب از دیده بازگردد.

با بررسی اشعار آل جامع و خالقی می توان این نکته را بیان کنیم که هر دو شاعر با بیان اشعار مختلف اما هم مضمون، انتظار را به عنوان گنجینه ای ارزشمند که در طول تاریخ بشریت وجود داشته است ترسیم کرده اند.

۱. ضیاء الدین خالقی، در سال ۱۳۴۲ متولد شد، از وی آثاری همچون: توانایی به رنگ آتش و آب، بارانی از پریشانی یال، دلشوره های من و خاک کاغذی، به رنگ باران نوشتم، صدا به سکوتش دل داده است و... به جا مانده است. (خالقی، ۱۳۸۶: جلد کتاب)

شهریار^۱ نیز در فراق امام مهدی علیه السلام با گذر زمان همراه شده است و به انتظار آمدن آن یار همام چشم دوخته است:

«در انتظار مهدی موعود روز و شب چون عقربک دقیقه شماران ساعتیم
فرماندهان جان دلند اوصیاء ولی تا ما چگونه اهل قبول و اطاعتیم
تا نفخ صور و ساعت مسعود کی رسد جان بر لبیبم و منتظر وقت و ساعتیم»
(شهریار، ۱۳۸۷: ج ۲، ۱۱۸۷)

شهریار، انتظار خویش را برای ظهور امام مهدی علیه السلام شرح می دهد که همچون علاقه و حرکت دقیقه های ساعت به شمارش روزها و ثانیه ها پرداخته است. منظور شهریار از «فرماندهان»، حضرت امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) می باشد که جانشین و نائب بر حق امام مهدی علیه السلام هستند و شاعر از وجود آنها با عنوان جان دل سخن گفته است.

در ادامه شاعر از خود می پرسد آیا در پناه ولایت امام مهدی علیه السلام و نایبان آن حضرت طاعات و وظایف اصلی منتظران را انجام داده است؟ و در انتها شاعر انتظار خویش را برای ظهور امام مهدی علیه السلام تا روز قیامت و هنگام نفخ صور باقی می ماند. محسن ابوالحب^۲ درد انتظار را اینگونه روایت می کند:

«أَيُّهَا الصَّارِمُ الَّذِي لَمْ يُبَارِحْ غَمْدَهُ طَالَمَا إِنْتَظَارَكَ طَالَا»
(ابوالحب، ۱۳۸۵: ۱۲۳)

(ای شمشیربرنده ای که در نیامش کند نمی گردد، از دیرباز انتظار تو طولانی گشته است.)

ابوالحب (الصارم) را استعاره از وجود امام مهدی علیه السلام و (غمد) را استعاره از غیبت کبری می داند که مدت آن طولانی شده است.

۱. محمد حسین بهجت تبریزی متخلص به شهریار، در سال ۱۲۸۵ در تبریز به دنیا آمد و در سال ۱۳۶۷ درگذشت. دارای دیوانی دو جلدی که شامل اشعار معروفی همچون؛ علی ای همای رحمت، آمدی جانم به قربانت و... است. (کاشانی، ب، ۱۳۸۸: ۲۰۲-۲۰۱)

۲. ابوالحب، در سال ۱۲۲۵ هجری و بنابر روایتی در سال ۱۲۴۵ هجری در کربلا متولد شد و در سال ۱۳۰۵ هجری از دنیا رفت. او یکی از ادبای مشهور عراق است که دارای یک دیوان شعری است که بیشتر اشعار آن در وصف اهل بیت علیهم السلام؛ بخصوص در رثاء امام حسین علیه السلام سروده شده است. (ابوالحب، ۱۳۸۵: ۱۹-۱۳)

در نظر رضا اسماعیلی انتظار خطی به گستردگی تاریخ بشریت دارد؛ زیرا شاعر با گذری بر داستان حضرت آدم و حوا این انتظار را به تصویر کشیده است:

«و اما، سیب و حوا نیز، مثل از روی خوب توست

به عالم می فروشد فخر، از این دلدادگی آدم

دعای ندبه می خوانم، به هرآدینه ادرکنی!

ظهورت هست دلخواهم، «تورا من چشم در راهم»

(اسماعیلی، ۱۳۹۰: ۲۸۴)

اسماعیلی عقیده دارد که قصه بیرون راندن حضرت حوا و آدم علیهم السلام به دلیل خوردن میوه ممنوعه سیب نبوده است بلکه دلیل آن عشق و دلدادگی آنها به وجود امام مهدی علیه السلام می باشد و حضرت آدم علیه السلام به این عشق افتخار می کنند. در ادامه شاعر از قرائت دعای ندبه برای ظهور آن حضرت سخن می گوید که بیان کلمه ندبه در فرهنگ تشیع، نماد «انتظار» امام مهدی علیه السلام است.

مهدی المصلی^۱، انتظار موعود را اینگونه ترسیم می کند:

«مَتَى الظُّهُورُ فَكُلُّ الْخَلْقِ مُنْتَظِرٌ يَوْمًا يَمْتَعُ فِي أَنْوَارِ الْبَصْرِ»

(المصلی به نقل از آل درویش، ۲۰۱۱: ۵۷۴)

(کی ظهور می کنی؟ پس همه مخلوقات منتظر روزی هستند که دیده از نور تو بهره مند شوند.)

حمید سبزواری^۲ در فراق محبوب و انتظار امام مهدی علیه السلام، با وجود اینکه همچون یعقوب نبی علیه السلام پیرگشته و توان زندگانی را از دست داده است اما هنوز هم امید وصال را از کف نداده است و در انتظار یار این چنین می گوید:

«پیری رسید و رفت ز کف زندگانیم درد فراق دارم و طی شد جوانیم

در انتظار مقدم آن یار جانیم زین انتظار چون شود، اروا رهانیم»

(سبزواری، ۱۳۶۸: ج ۲، ۱۵۶)

۱. مهدی المصلی، متولد سال ۱۳۸۱ ق می باشد وی دارای قصیده ای با عنوان «یا باسط العدل» در وصف امام مهدی علیه السلام است. (آل درویش، ۲۰۱۱: ۵۷۲)

۲. سبزواری، متولد ۱۳۰۴ و دارای آثار ارزشمندی همچون؛ سرود درد، سرود سپیده، سرود دیگر، کاروان سپیده، تو عاشقانه سفر کن و... است. (کاظمی، ۱۳۹۰: ۳۹)

انتظار، در شعر هاشم السهلانی^۱ این چنین تجلّی یافته است:

«فَيَا مَهْدِي يَا أَمَلًا مَرَجِي وَيَا شَمْسًا تَجَبَّهَا الْأَفُولُ
عَلَى عَهْدِ نَظْلٍ وَبانتظار يسدد حُطُونًا أَمَلٌ جَمِيلُ»
(السهلانی به نقل از www.sibtayn.ir)

(ای مهدی! ای امید منتظر و ای خورشیدی که غروبی ندارد، مدت زمانی است که با انتظار عمر را سپری می‌کنیم و امید گامهایمان را سوق می‌دهد.)
شاعر، از وجود امام مهدی (عج) با عنوان خورشیدی یاد می‌کند که برای آن غروبی وجود ندارد که این بیان حاکی از حضور ایشان در عصر غیبت می‌باشد. شاعر، با آگاهی از طولانی شدن امر غیبت باز هم به ظهور امام مهدی (عج) دل خوش داشته است.
حضرت امام خمینی (ره)^۲، بر این باور بوده که انتظار امام مهدی (عج) در تمام لحظات زندگی شان تا پایان عمر ایشان وجود داشته، ولی خبری از محبوب پرده نشین او نشده است و از تعبیر جام مرگ (اضافه تشبیهی) می‌توان دریافت که از عمر بی‌امان نفسی بیشتر باقی نمانده است و تنها مایه امیدواری و انتظار او این که شاید زمانی امام مهدی (عج) از پس پرده غیب برون آید و قفس را بگشاید و مرغ جانش را از آن وارهاند:
«عمر را پایان رسید و یارم از در در نیامد

قصه ام آخر شد و این غصه را آخر نیامد
جام مرگ آمد بدستم جام می هرگز ندیدم
سال‌ها بر من گذشت و لطفی از دلبر نیامد
مرغ جان در این قفس بی بال و پرافتاد و هرگز
آنکه باد این قفس را بشکند از در نیامد
کاروان عشق رویش صف به صف در انتظارند
با که گویم آخر آن معشوق جان پرور نیامد»

(امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵: ۹۱)

۱. هاشم السهلانی، یکی از شاعران معاصر عراق می‌باشد که دارای اشعار مختلف، از جمله در وصف امام مهدی (عج) است. (www.sibtayn.ir)

۲. حضرت امام خمینی (ره)، دارای آثار مختلفی در زمینه‌های گوناگون از جمله: آداب الصلاة، الاجتهاد و تلقید، لمحات الاصول، دیوان اشعار و... می‌باشند. (Khomeini.ir)

سیدرضا موسوی هندی^۱ علی رغم سالیان متمادی غیبت کبری و انتظار بشریت برای ظهور آن غایب از دیده‌ها، انتظار خویش را وصف می‌کند:

«فَلَوْ غَبَّتْ عَنِّي أَلْفَ عَامٍ فَإِنَّ لِي رَجَاءً وَصَالٍ لَيْسَ يَقْطَعُهُ الدَّهْرُ
وَلَوْ لَمْ تُعَلِّلْنِي بِوَعْدِكَ لَمْ يَكُنْ لِي أَلْفَ قَلْبِي فِي تَبَاعُذِكَ الصَّبْرِ»
(موسوی، ۱۳۸۸: ۵۳)

(اگر تو هزار سال از من غایب باشی، باز هم به وصال تو امیدوارم آن طوری که روزگار نمی‌تواند امید مرا قطع کند. اگر مرا به وعده ظهورت مشغول نمی‌ساختی، دل نمی‌توانست دوری تو را تحمل نماید.)

سید جمشید میرسلیمی از انتظار محبوب سخن می‌گوید اما سریعاً این نکته را متذکر می‌شود که درد انتظار برای او شیرین است و شاعر این درد را می‌پسندد:

«شب تاریک و شوق انتظارم خدایا کی می‌رسد زیبا نگارم
فروغ دیدگانم گشته خاموش سیه گشته همه گشت و گذارم
مرا سوز فراق از پا درآورد که شیرین است درد انتظارم»
(میرسلیمی، ۱۳۸۱: ۳۱)

شاعر غیرمستقیم و تلمیح‌وار به انتظار حضرت یعقوب علیه السلام در فراق حضرت یوسف علیه السلام دارد. در اشعار فوق شاعر یعقوب‌وار منتظر امام مهدی علیه السلام است. همان‌طور که در قرآن اشاره شده، حضرت یعقوب علیه السلام در فراق حضرت یوسف علیه السلام بسیار اشک ریخت تا حدی که از دیدگان او دگرسویی باقی نماند همگان ایشان را بخاطر این انتظار سرزنش می‌کردند، شاعر، با استفاده از شخصیت داستانی حضرت یعقوب علیه السلام انتظار خویش را برای امام مهدی علیه السلام به تصویر کشیده‌اند. همانگونه که در قرآن داستان عشق و فراق حضرت یعقوب علیه السلام به یوسف علیه السلام اینگونه توصیف می‌شود: «قَالَ يَأْسَفَى عَلَى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ» (یوسف / ۸۴) اما حضرت یعقوب علیه السلام همچنان در غم فراق یوسف بی‌تابی می‌نمود تا اینکه فرزندانش به ایشان گفتند: «قَالُوا

۱. سید رضا موسوی هندی، دانشمندی ادیب و فرزانه بود که متولد سال ۱۲۹۰ هجری و متوفی سال ۱۳۶۲ هجری که شهرت او بیشتر به خاطر قصیده کوثریه و اشعار حسینی است. او دارای آثار ارزشمندی همچون؛ مشروطیه و الاستبداد، المیزان العادل بین الحق والباطل، سبکة العسجد فی التاريخ بأبجد و دیوانی مشهور به نام دیوان السید رضا الهندی می‌باشد که مملو از اشعار ارزشمند ادبی این عالم فرزانه در مدح و ثناء اهل بیت علیهم السلام است. (موسوی، ۱۳۸۸: ۲۸-۷)

تَاللّٰهِ تَفْتَنُوْا تَذِيْرٌ يُّوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ حَرْصًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ (يوسف / ۸۵): فرزندانِش (به ملامت) گفتند: به خدا سوگند که تو آن قدر دائمِ يوسف يوسف کنی تا از غصه فراقش مریض شوی و یا خود را به دست هلاک سپاری.»

شفیق العبادی^۱ انتظار خویش را در حالی که در فراق امام مهدی علیه السلام ندبه خوان است و صدا و رمقی برای او باقی نمانده است، این چنین مجسم نموده است:

«فَلَوْ غِبَّتْ عَنِّيْ اَلْفَ عَامٍ فَاِنْ لِّىْ رَجَاءٌ وَصَالٌ لِّىْسَ يَقْطَعُهُ الدَّهْرُ
فَعَجِلْ فَقَدْ طَالَ اِنْتِظَارُكَ بَيْنَنَا وَ خَاتَلْنَا بَعِى وَ ضَجَّ بِنَا اُسَى»
(العبادى به نقل از الموسوى، ۲۰۱۲)

(با امید به سوی تو آمده ایم در حالی که شکایت داریم و چه بسیار صداهایی که از پس طلوع تورا فریاد زدند. پس تعجیل فرما که انتظار تو در میان ما طولانی گشته است و ناله های ما بلند شده و درد و رنج بر ما فریاد کشیده است.)

مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای^۲ (مدظله العالی) میزان اشتیاق و سوز و گداز درونی خویش را در جستجوی امام مهدی علیه السلام با بیان ابیاتی اینگونه ترسیم می نمایند:

«دلم قرار نمی گیرد از فغان بی تو سپندوار ز کف داده ام عنان بی تو
ز تلخ کامی دوران نشد دلم فارغ ز جام عشق لبی تر نکرد جان بی تو
چو آسمان مه آلوده ام ز دل تنگی پُر است سینه ام ز اندوه گران بی تو»
(حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی به نقل از www.hayatkhalvat.blogfa.com)

ایشان، بی قرارهای خوی را به سپند تشبیه کرده است؛ زیرا هنوز از زندگانی آن شور و نشاط واقعی را بی وجود امام مهدی علیه السلام درک ننموده اند. ایشان زندگانی را به جام عشق تشبیه نموده اند و دل بی قرار خویش را به آسمان مه آلود و گرفته مانند کرده است که با نگاه کردن به آن تمام غم ها و غصه ها برای انسان تداعی می گردد. مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)، با بیان عبارات فوق همچون فرد عاشق و دلدهای است که همه عمر در

۱. العبادی، در سال ۱۳۸۵ هجری در عربستان متولد شد. اشعارش در مجله الحرس الوطنی و روزنامه روز و کتاب شعراء خلیج عبدالله حسن منصور و... چاپ شده است. (www.albabbtainprize.org)

۲. حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی)، در سال ۱۳۱۸ در مشهد چشم به جهان گشودند و در اشعار خویش تخلص امین را برای خویش برگزیدند. ایشان دارای آثار مختلفی در زمینه های گوناگون از جمله؛ ترجمه صلح امام حسن، تفسیر فی ضلال قرآن، صبر و... می باشند. (www.farsi.khamenei.ir)

انتظار آمدن محبوب تمام لحظات دنیا را بر خویش محروم می‌دارد تا از عشق او غافل نباشد.

یحیی الشامی^۱ از انتظار طولانی و غیبت امام مهدی علیه السلام لب به گلایه می‌گشاید:
«بُحَّ صَوْتِي وَ طَالَ طَالَ انتظاري / لَكَ يَا ذَا التُّفُوذِ وَالسُّلْطَانِ» (الشامی به نقل از نورالدین، ۱۴۲۹ق)

(صدای من گرفته است درحالی که انتظار من برای توای صاحب قدرت و سلطان طولانی شده است.)

حسین اسرافیلی^۲ به دنبال مرد تک سوار آرمان های خویش بیابان گرد می‌شود تا شاید به دیدار محبوب نائل آید، و این انتظار تا به نهایت عمر شاعر ادامه می‌یابد تا شاید بتواند روزی محضر آن موعود را دریابد، شاعر، مدار کهکشان را مجاز از محل زندگی امام مهدی علیه السلام ترسیم می‌کند:

«به دنبال تومی‌گردم نمی‌یابم نشانت را
بگو باید کجا جویم مدار کهکشان را
کهن شد انتظار اما به شوقی تازه بال افشان
تمام جسم و جان لب شد که بوسد آستان را»

(اسرافیلی، ۱۳۸۶: ۳۸)

سید حیدر الحلّی^۳ شرح انتظار و بی دلی خویش را اینگونه شرح داده است:
«مَاتَ التَّصَبُّرُ فِي انْتِظَا رَكَ أَيُّهَا الْمُحْيِي الشَّرِيعَةَ
فَإِنْهَضَ فَمَا أَبْقَى التَّحَمُّلُ غَيْرَ أَحْشَاءٍ جَزْوَعةَ
قَدْ مَرَّقَتْ ثَوْبُ الْأَسَى وَ شَكَتْ لِوَاصِلِهَا الْقَطِيعَةَ
فَالسَّيْفُ إِنَّ بِهِ شِفَاءً قُلُوبِ شِيعَتِكَ الْوَجِيعَةَ

۱. دکتر یحیی شامی، یکی از نویسندگان و شاعران معاصریمنی است که دارای کتب مختلف از جمله، «أروع ما قيل في الفخر...» است. (www.ahwazbook.mihanblog.com)

۲. اسرافیلی، در سال ۱۳۳۰ متولد شد. وی از پیشگامان شعر و ادب دفاع مقدس به شمار می‌رود و دارای آثاری همچون: تولد در میدان، آتش در خیمه‌ها، در سایه‌ی ذوالفقار، عبور از صاعقه، آتش در گلو، رد پای صدا و... الطوفان الاخير که در سوریه به زبان عربی منتشر شده، می‌باشد. (کاشانی، ۱۳۸۸ - ج ۲، ۴۴ - ۴۳)

۳. سید حیدر الحلّی، متولد سال ۱۲۶۴ هجری و متوفی ۱۳۰۴ هجری است. (آل درویش، ۲۰۱۱ م: ۵۴۹)

طالَت جِبَالُ عَوَاتِقَ فَمَتَّى تَعُودُ بِهِ قَطِيعَةً

(الحلی به نقل از آل درویش، ۲۰۱۱: ۵۴۹)

(در انتظار تو، صبر به پایان رسیده است، ای زنده کننده دین! ظهور کن؛ زیرا که تحمل به جز از اعضای و جوارح بی تاب چیزی باقی نگذاشته است. جامه غم و اندوه پاره گشت و قطعه های آن نزد وصل کننده اش زبان به گلایه گشوده است. پس با شمشیر دل های دردمند شیعیان را شفا می یابد. ریسمان های شانه اش طولانی شده است، پس کی این ریسمان بریده خواهد شد.)

سید حیدر الحلی ضمن اینکه از وجود امام مهدی علیه السلام با عنوان «زنده کننده دین» یاد می کند از انتظار طولانی خویش نگران و بی تاب شده است. الحلی، غم و اندوه را به لباسی تشبیه می کند که از فرط غم، این لباس کهنه و پاره پاره شده و نزد وصله کننده اش گلایه و شکایت می کند. شاعر در ادامه، انتظار را به ریسمانی تشبیه نموده که شانه های آن گسترده و طولانی شده است و شاعر با استفهام انکاری سوال می پرسد که چه زمانی این ریسمان بریده خواهد شد و امام مهدی علیه السلام ظهور خواهند نمود؟ زکریا اخلاقی^۱ با استفاده از تعبیر «اسب تجلی»، ظهور امام مهدی علیه السلام را ترسیم کرده است:

«نازنینا! نفسی اسب تجلی زین کن

که زمین گوش به زنگ است و زمان چشم به راه

(اخلاقی به نقل از مجاهدی، ۱۳۸۴: ۳۸۶)

شاعر با استفاده از آرایه تشخیص «زمین» را همچون انسانی برای مخاطب ترسیم نموده است که دارای خیال و ادراک می باشد و چشم به راه آمدن عزیز سفر کرده ای است، که هر لحظه امید به آمدن او می رود. در نظر شاعر زمین همچون فرد دردمند و داغ دیده ای است که در فراق حضرت بی قراری می کند. در ادامه شاعر، امام مهدی علیه السلام را همچون آفتاب پنهانی و پشت ابر تجسم می کند، که در جامعه حضور مستمر دارند و امکان بقای هستی بی وجود ایشان امکان پذیر نمی باشد.

۱. زکریا اخلاقی، در سال ۱۴۱ متولد شد... وی دارای کتاب شعری با عنوان مجموعه غزلیات تبسم های شرقی است. (www.fa.m.wikipedia.org)

علی موسوی گرمارودی^۱ به پیشگاه آن موعود، از دست رفتن امید و آرزو و شهادت شهدا و جنگ تحمیلی در ایام فراق سخن می‌گوید:

«نبینی شورمان، در سینه افسرد گل امید هم، در باغ دل مُرد
ز باغ انتظارَت نسترن رفت خزان شد لاله خونین کفن رفت
خزان با زهر خندی شاد، بنشست ز طوفان قامت شمشاد بشکست»

(گرمارودی، ۱۳۸۶: ۲۷۲)

منظور شاعر از تعبیر «گل امید» می‌تواند اشاره به رحلت حضرت امام خمینی علیه السلام باشد که امید تمام مردم ایران در عصر غیبت بوده‌اند که با رحلت ایشان، شاعر آرزوهای خود را بر باد رفته تجسم می‌کند. شاعر، با استفاده از تعبیر «لاله خونین کفن»، اشاره‌ای گذرا از جنگ تحمیلی داشته است؛ زیرا شاعر با آوردن این تعبیر شهدای کشور خویش نیز از منتظران ظهور امام مهدی علیه السلام برمی‌شمارد.

سید حسن حسینی،^۲ برخی از ابیات شعر خویش را به روایت پر شور شیفتگی‌های منتظران امام مهدی علیه السلام در عصر غیبت اختصاص داده است:

«آیینه آیین حق، ای صبح موعود! مائیم سیمای تورا آیینه داران
دیگر قرار بی ماندن نیست در دل کی می‌شود روشن به رویت چشم یاران؟
ای بابان پُربار امامت بوی تو دارد پیربیدار جماران»

(حسینی، ۱۳۸۷: ۳۲)

حسینی، در قالب استعاره مصرحه از «صبح موعود» امام مهدی علیه السلام را مورد خطاب قرار می‌دهد و از شیعیان و هموطنان خویش با عنوان «آیینه داران» یاد می‌کند که این بیان عشق و علاقه دیرینه ایرانیان به خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام و انتظار فرج را بازگو می‌کند. در ادامه شاعر از بی‌قراری هجران سخن می‌گوید و سوال می‌پرسد چه زمانی چشم منتظران به وجود آن حضرت روشن خواهد گردید؟ و در انتها در خطاب به امام

۱. علی موسوی گرمارودی، در سال ۱۳۲۰ متولد شد. وی شاعر، پژوهشگر و مترجمی است که دارای شش دفتر شعری به نام؛ شعر عبور، در سایه سار نخل ولایت، سرود رگبار، در فصل سرخ مردان، خط خون و چمن لاله می‌باشد. (کاظمی، ۱۳۹۰: ۱۶۳)

۲. سید حسن حسینی، متولد سال ۱۳۳۵ و متوفی سال ۱۳۸۳ می‌باشد. وی دارای مجموعه شعرهای همصدا با حلق اسماعیل، گنجشک و جبرئیل، نوشداروی طرح ژئویک، از شرابه‌ای روسری مادرم و شاعری در شعر (گزیده اشعار) و ترجمه: حمال روح است. (کاظمی، ۱۳۹۰: ۲۱۷)

مهدی علیه السلام، حضرت امام خمینی رحمته الله علیه را از تبار خاندان امامت معرفی می‌کند و ایشان را رهبر جامعه اسلامی در عصر غیبت برای مخاطبان ترسیم می‌نماید.

انتظار در فرهنگ تمام شاعران معاصر عرب و فارس، فرهنگی غنی و به جا مانده از تشیع است که حدود سیزده قرن آن را سینه به سینه به نسل‌های مختلف منتقل کرده است. تمام شاعران معاصر هر دو زبان بی‌صبرانه به انتظار ظهور امام مهدی علیه السلام نشسته‌اند و این انتظار را در اشعار خویش به تصویر کشیده‌اند. این فرهنگ منتظران همان تفاسیر متعدد ائمه اطهار علیهم السلام، از آیات شریفه قرآن است. می‌توانیم بیان کنیم که علت این انتظار در وجود بشریت و همه شاعران مسلمان می‌تواند برگرفته از نویدهای صریح الهی در قرآن کریم و روایات متواتر باشد که مسأله ظهور امام مهدی علیه السلام و برپایی حکومت عدل را از مسلمات حتمی تاریخ برشمرده‌اند، از آیات متعدد قرآن (۳۲ و ۳۳ توبه، ۵۵ نور، ۵۱ غافر، ۱۰۶ و ۱۰۵ انبیاء، ۴ قصص، ۳۹ و ۳۸ سجده، ۱۷۳ و ۱۷۱ صافات، ۴۱ حج) به خوبی استنباط می‌گردد که جهان روز عظیمی را در پیش دارد که حکومت مطلق دنیا به دست پاکان و صالحان خواهد افتاد و روزی را که مسلمانان انتظار می‌کشند، همان روز ظهور امام مهدی علیه السلام و تشکیل حکومت اهل بیت علیهم السلام است، روزی که آرزوی بشریت تحقق می‌یابد. تمام کائنات جهان چشم به راه منجی آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم دست بردعا گشوده‌اند بی‌آنکه در رکود نشسته باشند.

امام صادق علیه السلام در تفسیر «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَ...» (بقره/۳) آن کسانی که به جهان غیب ایمان آرند و نماز به پا دارند و از هر چه روزیشان کردیم به فقیران انفاق کنند» فرموده‌اند: «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ: مَنْ أَقَرَّ بِقِيَامِ الْقَائِمِ أَنَّهُ حَقٌّ» [الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ]: در حق کسانی است که قیام قائم ایمان بیاورند و آن را حق بدانند» (سلیمان، ۱۳۸۱: ۳۵۷)

۲. انواع انتظار

انتظار فرج، بر حسب اعمال منتظران به دو دسته تقسیم می‌شود: انتظار سازنده و مثبت که این انتظار در اعمال و رفتار و افکار منتظران تأثیر داشته و منتظران بر خود واجب دیده‌اند که اعمالی انجام دهند تا زمینه ساز ظهور امام مهدی علیه السلام باشد. انتظار مخرب و ویرانگر نیز به انتظاری گفته می‌شود که فرد منتظر تنها به خواندن دعا و مناجات

و منزوی بودن در جامعه اکتفا می نماید و اعمال او فقط در حد لفظ باقی مانده و به مرحله عمل نمی رسد.

الف) انتظار سازنده

بشریت از دیرباز تا به امروز در انتظار تحقق آرمان های خویش به تکاپو پرداخته است، بی آنکه حتی لحظه ای در رکود ایستاده باشد اما باید در نظر داشته باشیم که انتظار فرج فقط مشمول دعا و ندبه در فراق امام مهدی علیه السلام نیست بلکه انتظار سازنده و واقعی در عصر غیبت باید مبتنی بر انجام وظایف منتظران آن حضرت باشد؛ یکی از وظایف اصلی منتظران، آماده سازی عصر ظهور و نا امید نشدن منتظران به خاطر غیبت کبری امام مهدی علیه السلام است که شاعران معاصر بر این امر مهم آگاهی کامل داشته اند و در پی وصف امام مهدی علیه السلام در اشعارشان به وصف انتظار پرداخته اند. طاهره صفارزاده انتظار سازنده و مورد پسند را اینگونه ترسیم کرده است:

«باید مجهّزو در حرکت باشیم / که انتظار / یعنی آماده باش / آماده باید باشیم / و اهل عمل / باید رسیدهای نکو خواهی / خوبی گره گشایی را / برای نثار / در پیشواز مقدم موعود / در دست داشته باشیم» (صفارزاده، ۱۳۸۴- ب: ۱۹۲)

شاعریا استفاده از تفاسیر و روایات مختلف در مورد آیه: «... فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعاً» (بقره / ۱۴۸)، از تعبیر رسیدهای نکو خواهی برای پیشواز ظهور امام مهدی علیه السلام استفاده کرده، او اعتقاد دارد که در پیشواز آمدن ایشان باید آماده باشیم. ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که در معنی این آیه آن حضرت فرمود: این آیه در باره حضرت قائم علیه السلام و یاران او نازل شده، و آنان بدون قرار قبلی گرد هم می آیند» (ابن ابی زینب، بی تا: ۳۴۱)

نادر بختیاری^۱ در وصف انتظار سازنده اینگونه می گوید:

«هرآنچه از ظهورش، طرب می کند / مهیا شدن را طلب می کند / پس آماده شو آخرین رزم را / رها کن می و مطرب و بزم را» (بختیاری، ۱۳۸۷: ۳۲۱)

سلمان هراتی در عصری که به آن باتلاق قلب می گوید به انتظار آمدن منجی ایستاده است:

۱. نادر بختیاری، در سال ۱۳۴۷ متولد شد. وی دارای کتاب شعری تحت عنوان «هفتاد و سومین سر» می باشد. (بختیاری، ۱۳۸۷: جلد کتاب)

«و زمین را/ که در باتلاق تقلب بازیگوشی می‌کند/ تشرمی زنیم/ تا فتح قله دیگر/ فرمان عشق آتش است/ مرا با رکود مرداب‌ها کاری نیست» (هراتی، ۱۳۸۸: ۲۴)

شاعر در قالب اضافه تشبیهی «باتلاق تقلب» به فرقه‌های گمراه کننده، در عصر معاصر که مصداق و نماد تقلب هستند اشاره کرده است. شاعر، زمین را از وجود چنین فرقه‌های آگاه می‌کند. او با استفاده از آرایه تشخیص و جان بخشی به زمین، بر او همچون انسانی تشرمی زند که مبادا با آنها هم عقیده گردد. شاعر، تا فتح نهایی جهان در قالب تشخیص، عشق را همچون انسانی ترسیم کرده است که فرمان می‌دهد و این نکته را یاد آور می‌شود که با وجود تمام این همه انحرافات باز هم او منتظر ظهور امام مهدی علیه السلام باقی خواهد ماند. می‌توان منظور شاعر، از «با رکورد مرداب‌ها کاری نیست» مرداب را، کنایه از عدم حرکت و مبارزه و وجود فرقه‌های ضاله دانست.

حسین آل الجامع داشتن اراده و عزمی استوار در انتظار موعود را این چنین ترسیم می‌کند:

«فِي إِنْتِظَارٍ لِّغَدٍ فِيهِ هَدَانَا فَيَعِمُّ النُّورَ أَفَاقَ سَمَانَا
نَحْنُ لَا نَزْدَادُ إِلَّا عَزْمَةً فَعَدَا يَشْرِقُ فَجْرُ ضَاحِكٍ»

(آل جامع به نقل از الموسوی، ۲۰۱۲)

(در انتظار برای فردا هدایت شدیم، پس نور آفاق آسمان ما را در برمی‌گیرد. در حالی که ما جز اراده چیزی نمی‌افزایم پس فردا سپیده خندان طلوع خواهد نمود.)

محمد رضا حکیمی^۱ نیز وظیفه منتظران را گوش زد می‌کند که منتظران باید در همه حال طالب حضور باشد و امید خود را در عصر غیبت کبری از دست ندهد و همیشه در انتظار رسیدن روز موعود باشد:

«ای سینه آتش سوز شو!، ای دل! جهان افروز شو!

هردم ظهورش را طلب، هر جا طلب آموز شو!

فریاد زن، هر روز و شب، کای شام هجران، روز شو!»

(حکیمی، ۱۳۹۰: ۲۴۳)

۱. حکیمی، در سال ۱۳۱۴ متولد شد. وی دارای آثار عظیمی همچون: الحیاة، خورشید مغرب، امام در عینیت جامعه، تفسیر آفتاب و... است (www.fa.m.wikipedia.org)

با بررسی و مطالعه اشعار ذکر شده می‌توانیم این نکته را بیان کنیم که این شاعران فراهم سازی محیط برای ظهور را به عنوان یکی از وظایف اصلی منتظران امام مهدی عجل الله تعالی فرجه به تصویر کشیده‌اند که این انتظار همان انتظار سازنده است که در روایات مختلف به آن اشاره شده است.

در این باب به سخنی از امام صادق علیه السلام استناد می‌کنیم که در تفسیر آیه: «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ» (انعام / ۱۵۸): روزی که بعضی آیات (قهر) خدای تو بر آنها برسد آن روز هیچ کس را ایمانش نفع نبخشد اگر قبل از آن ایمان نیاورده و یا در ایمان خود کسب خیر و سعادت نکرده باشد. بگو: شما در انتظار (نتیجه اعمال زشت خود) باشید ما هم در انتظار هستیم.» فرمودند: «آن روز، روز قیام منتظر ماست! خوش به حال شیعیان قائم ما که در غیبت او منتظر ظهور او می‌باشند و اطاعت او را گردن می‌نهند. آنها دوستان خداوند و کسانی می‌باشند که از کسی جز خدا ترس ندارند و غمگین نمی‌باشند.» (مجلسی، ۱۳۷۵: ۹۲۶)

ب) انتظار مخرب

شاعران معاصر انتظار مخرب و ناسالم، انتظاری مملو از رخوت و سستی ترسیم کرده‌اند که منتظران تنها به لفظ ذکر نام امام مهدی عجل الله تعالی فرجه بسنده کرده‌اند بی آنکه دارای عزم و اراده‌ای ثابت باشند. شیخ محسن ابوالحب در حالی که به انتهای عمر خویش رسیده است اما همیشه در حال انتظار و امید به آمدن امام مهدی عجل الله تعالی فرجه بوده است در حالی که انتظار او، انتظار سازنده‌ای نبوده و در راه رسیدن به محبوب حرکت شایسته‌ای انجام نداده است، می‌گوید:

«لَقَدْ شَابَتْ نَوَاصِينَا إِنْتِظَارًا وَلَمْ نَشُدَّ لِئَصْرِكُمْ جَزَامًا
بِنَفْسِي غَائِبًا عَنْ كُلِّ عَيْنٍ تَمَنَّيْتُ أَنْ تُرَاكَ وَلَوْ مَنَامًا»

(ابوالحب، ۱۳۸۵: ۱۳۹)

(موهای پیشانی ما به خاطر انتظار سفید گشت، با این وجود برای پیروزی شما عزم خودمان را جزم نکردیم. به جانم سوگند که تواز هر دیده‌ای که آرزو دارد تو را ببیند غایب هستی حتی اگر رویایش باشد.)

بیان این ابیات از محسن ابوالحب در واقع حاکی از شرح وظیفه منتظران فرج امام

مهدی علیه السلام است که منتظران آن حضرت باید علاوه بر عشق و انتظار، اراده‌ای راسخ داشته باشند تا خود را برای ظهور ایشان آماده سازند.

رضا اسماعیلی نیز بر این باور است که عاشقان جمال مهدوی در عصر غیبت باید تردید و رخوت را کنار نهند و در پی فراهم ساختن مقدمات ظهور آن یار پرده نشین باشند:

«ما منتظران رخوت و تردیدیم در پيله تن، به عافیت پیچیدم
بی معرفتی از این عیان ترمولا؟! گفتیم بیا و جمعه‌ها خوابیدیم!
باید که در عاشقی مصمم باشیم تا لایق اسم اعظم باشیم
وقتی تو ظهور می‌کنی، وقتی که بی پرده بگو عزیز! «آدم» باشیم.»

(اسماعیلی، ۱۳۹۰: ۲۸۸)

«شاعر انتظار فرج را از عمق وجود حس می‌کند و این نکته را متذکر می‌شود که باید همیشه منتظری آماده برای فراهم سازی زمینه ظهور باشد، شاعر از این می‌ترسد که مبدا منتظران حضرت در زمانی زندگی کنند که پراز محیط گناه و آلودگی باشد که زمینه عدم حضور را فراهم نمایند و در این حالت امام مهدی علیه السلام ناظر بر احوال منتظران باشد.» (خسروی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۸)

او عقیده دارد که اگرما منتظر منجی باشیم اما مقدماتی را برای آن لازم ندانیم و درک درستی از ظهور منجی نداشته باشیم این نگاه یک نگاه عامیانه است و کمترین زیان این نگاه این است که تکلیف ما برای یاری او و مقدمه سازی برای قیام او معلوم نمی‌کند.

بیان ابیات ذکر شده در زمینه انتظار مخرب و ناسالم می‌تواند برگرفته از این روایت معتبر از فضل بن عمر باشد که می‌گوید: «از امام صادق جعفر بن محمد علیه السلام در مورد تفسیر آیه شریفه: «وَالْعَصْرِ - إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» قسم به عصر (نورانی رسول صلی الله علیه و آله و سلم) یا دوران ظهور ولی عصر علیه السلام که انسان هم در خسارت و زیان است.» پرسیدم. ایشان فرمود: مقصود از عصر ظهور قائم علیه السلام است که انسان در زیان است یعنی دشمنان ما زیان مندند مگر آنان که ایمان آوردند یعنی به آیات ما ائمه و کار نیک کردند یعنی همراهی با برادران خود نمودند و در حق هم عهدی کردند یعنی در امامت و در صبر و بردباری هم کاری کردند یعنی در دوران فترت و غیبت امام.» (ابن بابویه، ۱۳۷۷:

ج ۲، ۳۷۱)

۳. وظیفه منتظران در عصر غیبت

درباره‌ی وظایف شیعیان در عصر غیبت، سخن‌ها و روایات بسیاری گفته شده است. شاعران معاصر هر دو زبان با آگاهی از روایات متواتر درباره انتظار، به تعدادی از مهم‌ترین این وظایف اشاره کرده‌اند:

الف) صبر و استقامت

یکی دیگر از وظایف منتظران امام مهدی علیه السلام، صبر و استقامت بر سختی انتظار و فراق و مشکلات عصر غیبت کبری و از دست ندادن امید است. برخی از شاعران معاصر در وصف سیمای امام مهدی علیه السلام و ترسیم انتظار خویش به این امر توجه داشته‌اند. محمدعلی شمس‌الدین^۱ از زبان امام مهدی علیه السلام، منتظران خویش را به صبر سفارش می‌کند:

«یا حادی العیس / وأخبرهم أنى سأعود / فینتظرونی / فی ثنیة هذا الجبل الصافی / ما بین الطلقة والزمان / ولینتظروا جبل الريحان / إذا جلعل فيه الرعد / ودمدم فيه الصوت الجارف» (شمس‌الدین به نقل از نورالدین، ۱۴۲۹ق)

(ای ساربان شتر / و به آنها خبر ده که من به زودی باز خواهم گشت / پس منتظر من بمانند / در دامنه این کوه صاف / آنچه میان تیروانار است / و منتظر من بمانند در کوه ریحان / هنگامی که در آن صدای رعد و برق پیچیده می‌شود / و در آن صدای بلند زمزمه می‌شود.)

شاعر از جانب امام مهدی علیه السلام رهبریت جامعه را به ساربان شتر تشبیه کرده است و از او می‌خواهد که به شیعیان و منتظران خبر دهد، که ایشان به زودی باز خواهند گشت، پس منتظر ظهور باشند که فرج نزدیک است. می‌توانیم بیان کنیم که بیان این ابیات از سوی محمد علی شمس‌الدین مبنی بر صبر و استقامت در دوران غیبت کبری، استشهادی آشکار بر احادیث متواتر در زمینه وصف انتظار امام مهدی علیه السلام می‌باشد. از جمله این احادیث می‌توانیم این سخن از امام محمد باقر علیه السلام را نقل کنیم که در تفسیر آیه شریفه: «یا ایها الذین آمنوا اصبروا و صابروا و رابطوا و اتقوا الله لعلکم تفلحون» (آل عمران /

۱. شمس‌الدین، متولد ۱۹۴۲ در بیت یاحون لبنان می‌باشد، بنابر گفته خودش در اشعار متأثر از عرفان مولانا و عطار و حافظ است و در برخی از قصائش متأثر از ادعیه امام صادق علیه السلام می‌باشد. (زرشکن، ۱۳۹۰)

۲۰۰) فرمودند: «اضْبِرُوا عَلَى أَدَاءِ الْفَرَائِضِ وَصَابِرُوا عُدُوكُمْ وَارْبُطُوا إِمَامَكُمْ الْمُتَنَظِّرَ: براداء واجبات صبر کنید ورا به صبر سفارش کنید و مراقب دشمن باشید که امام شما منتظر است» (ابی زینب، ۱۳۹۷ ق: ۲۷)

ب) شناخت و معرفت به امام مهدی عجل الله تعالی فرجه

یکی دیگر از وظایف عمده و اصلی منتظران در عصر غیبت، معرفت و شناخت واقعی امام مهدی عجل الله تعالی فرجه می باشد؛ زیرا منتظر واقعی کسی است که در درجه اول به شناخت لازم از امام و مقتدای خویش برسد و در مرحله دوم معنای انتظار را درک کند. محمد صالح الظالمی^۱ این معرفت و شناخت را در هر عصری امری واجب و ضروری معرفی می کند:

«وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ وَالْحَقُّ قَوْلُهُ وَمَنْ مَاتَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ هَنْئِيّاً لِقَوْمٍ يَثْبُتُونَ عَلَى الْعَهْدِ يَمُتُ جَاهِلِيّاً فِي ضَلَالٍ فِي جَحَدٍ

(الظالمی به نقل از مجلة الانتظار، ۱۴۲۶ ق: ج ۲، ۵۶)

(رسول الله صلى الله عليه وآله گفت در حالی که گفته او عین حق است. گوارا باد برای قومی که بر عهدشان ثابت قدم می مانند و هر کس که بمیرد، در حالی که امام عصرش را نشناخته باشد به مرگ جاهلیت و در گمراهی و ضلالت مرده است.)

سید محسن الأمين^۲ نیز انتظار همراه با معرفت و شناخت امام عصر عجل الله تعالی فرجه را با ارزش معرفی می نماید؛ زیرا طبق احادیث متواتر پذیرش ولایت بدون شناخت ایشان معنا و مفهوم نمی یابد:

«وَمَنْ مَاتَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ فَقَدْ مَاتَ مَوْتاً جَاهِلِيّاً هُوَ الْخَسْرُ»

(الأمين، ۱۴۲۹ ق: ۲۲)

(و هر کس که بمیرد در حالی که امام زمانش را نشناسد پس به مرگ جاهلیت مرده است و این خود زیان است.)

۱. محمد صالح ظالمی، متولد سال ۱۹۴۲ م در نجف و متوفی سال ۱۹۹۲ است که دارای قصیده ای تحت عنوان «کوکب السعد» در وصف امام مهدی عجل الله تعالی فرجه می باشد. (www.m-mahdi.net)

۲. سید محسن الأمين الحسینی العاملی، در سال ۱۲۸۴ در روستای شقراء در جبل عامل لبنان متولد شد و در سال ۱۳۷۱ ق در بیروت درگذشت، وی دانشمند و ادیبی شیعه بود که دارای آثار مختلفی همچون: اعیان شیعه، تاریخ جبل عامل و...، البرهان علی وجود صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه فی جواب قصیده وردت من بغداد فی شأن المهدی عجل الله تعالی فرجه می باشد. (عبداللهی، ۱۳۸۴: ۲۴۹-۲۴۷)

محمد علی مجاهدی (متخلص به پروانه)^۱ نیز در این باره می‌گوید:
 «ترسم که کسی بر رخ او در نگشاید
 ای دیده من دوخته چون حلقه به در باش
 او پیک مسیحا نفس حضرت مهدی ست
 خاک قدمش بوس و بگو کحل بصر باش
 ای دل چونهد پای به چشم ترم از مهر
 سرگرم پذیرایی از آن پاک گهرباش
 در بی خبری هاست گرای دل خبری هست
 از دوست خبر بشنو و از خویش به در باش»

(مجاهدی، ۱۳۸۷: ۱۸۴)

تصویر حضور امام مهدی علیه السلام در شعر فوق همانند فرا رسیدن میهمان عزیز است که عده‌ای انتظار او را می‌کشند و برآند تا پیش از آمدن او همه چیز را فراهم کنند و منتظران، همگی از آمدن او شاد و بی‌قرارند. اینگونه است که این تصویر، تصویری ملموس و عینی است. شاعر بیان می‌کند که برای استقبال از کسی همچون امام مهدی علیه السلام نباید دست روی دست گذاشت، باید چراغ خانه را روشن کرد، شهر را آذین بست و لای در را باز گذاشت و با همه وجود چشم شد و... و این‌ها همه به این اشاره دارد که انتظار در نظر شاعر، تنها مفهومی راكد نیست، بلکه پویایی و حرکت جزء لاینفک ذات آن است. محمد مستقیمی (متخلص به راهی)^۲ بر این باور است که تنها آدمیان را منتظر نمی‌داند، بلکه همه اجزای هستی و سراسر کائنات را منتظر امام مهدی علیه السلام می‌بیند. او منتظران را به مهرورزی در عصر غیبت کبری دعوت می‌کند:

ای شب گرفتگان! به دل شب شر کنید

مهر آورید تا شب دل را سحر کنید

۱. مجاهدی، در سال ۱۳۲۲ متولد شد. وی دارای آثار مختلفی همچون: فغان دل، گنجینه الاسرار و غزلیات، یک قطره از دریا، یک صحرا جنون، سیمای امام مهدی در آینه شعر فارسی و... است. (کاشانی، ب، ۱۳۸۸: ج ۲، ۳۸۷-۳۸۶)
 ۲. مستقیمی متولد ۱۳۳۰ می‌باشد که دارای سه دفتر شعر بنام: آسمان را بالاتر بیاور، آن آویشن غریب، شب و ابرو هامون است. (مستقیمی، ۱۳۷۸: جلد کتاب)

بیهوده دل به قصه یلدا سپرده‌اید

آنک سحر، فسانه شب مختصر کنید»

(مستقیمی، ۱۳۷۸: ۲۲-۲۱)

راهی، با استفاده از آرایه مراعات نظیر میان (نیلوفر، یاس، نرگس)، گستردگی انتظار ظهور منجی عالم بشریت را به تصویر می‌کشد، شاعر با جان بخشی به گل یاس او را همچون فرد منتظر ترسیم کرده است. به عقیده شاعر، یاس خود نماد و منبع بوی خوش است در انتظار گل بویای نرگس می‌باشد که منظور از «گل بویای نرگس» اشاره به وجود امام مهدی علیه السلام بوده است. شاعر در قالب تشخیص و استعاره مکنیه «چشم نیلوفر» برای گل نیلوفر چشم و دیده قائل شده که در انتظار آمدن ایشان به سر می‌برد و در واقع «نیلوفر» استعاره مصرحه از وجود منتظران واقعی است.

در وصف نیلوفر آمده است: «نیلوفر در تفکرات قدسی و اساطیری ایران و آیین‌های مذهبی هند و مصر، نماد برتر روشن بینی دل و تولد دوباره‌ی آن در پرتو خورشید (ذات اعظم) است و برگ و گل‌های آن به سمت آفتاب و روشنی باز می‌شود. و همچنانکه از دل توده‌ای خاک، نیلوفری زیبا، خوشبو و دلپذیر بیرون می‌آید در میان میرندگان کور نیز که همچون توده‌ای خاکند، سالکی روشن که شناسای خود شده از زیر آفتاب سر بر می‌آورد و به حیاتی تازه دست می‌یابد.» (زمردی، ۱۳۸۷: ۸۰)

شاعر در قالب استعاره مصرحه «شب گرفتگان» و تشخیص «دل شب» به منتظران اشاره می‌کند که از وجود امام مهدی علیه السلام بی‌خبر نباشند و همیشه به دنبال گمشده خویش بگردند. شاعر در ادامه، خطاب به منتظران می‌گوید، قصه شب یلدا و طولانی بودن آن را رها کنید و داستان غیبت کبری امام مهدی علیه السلام را در نظر بگیرید که این امر ضروری‌تر به نظر می‌رسد. بیان این عبارات، اهمیت شناخت مسائل اصلی در جامعه را بازگو می‌کند و از منتظران می‌خواهد که واجبات را به خاطر مستحبات و کارهای بی‌ارزش تباه نسازند.

علی‌رضا قزوه^۱ در وصف شناخت امام مهدی علیه السلام این چنین می‌گوید:

۱. قزوه، متولد ۱۳۴۲ می‌باشد که در قالب شعر سپید و غزل دارای اشعار زیبا و محکم است. او، دارای آثاری همچون: از نخستان تا خیابان، عشق، با کاروان غزه، سوره انگور و... می‌باشد. (www.fa.m.wikipedia.org)

«تکبيرة الاحرام که گفتم، نظرم سوخت هر گوشه‌ی محراب، پُر از قبله‌ی کج بود
«عَجَل لولیک فرجا» لقلقه‌ای بود یک عمر، دعایی که نخوانیدم، فرج بود»
(بختیاری، ۱۳۸۷: ۳۱۵)

در نظر علی رضا قزوه، ذکر تکبيرة الاحرام شرط ورود به نماز است اما با استفاده از تعبیر (قبله کج) باید بدانیم تنها کسی به حریم امن الهی راه می‌یابد که خلوص نیت دارد، در نظر شاعر همانطور که تکبيرة الاحرام شرط اصلی نماز است، عرفان و شناخت دعای فرج نیز شرط اصلی انتظار موعود است در حالی که در عصر غیبت بیشتر منتظران تنها دعای فرج را بدون شناخت امام مهدی علیه السلام زمزمه می‌کنند.

مفهوم درک شناخت از وجود امام در شعر نادر بختیاری این چنین تجلی یافته است:
یک معنی انتظار، این است گرم‌منتظر ظهور، هستی
تلفیق خوشی ز عشق و دین پس از چه هنوز، خود پرستی؟
(بختیاری، ۱۳۸۷: ۳۱۵)

شاعران ذکر شده با اقتباس آشکار از حدیث مشهوری از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد شناخت امام عصر علیه السلام به عنوان یکی از وظایف منتظران در هر زمان و هر عصر به وصف انتظار پرداخته‌اند با این تفاوت که شاعران معاصر زبان عربی با اقتباس آشکار از روایات متواتر درباره شناخت امام عصر این مسئله را در اشعارشان بازگو کرده‌اند در حالی که شاعران زبان فارسی این مسئله را با استفاده از تعبیر ادبی و با زبان غیر مستقیم بازگو کرده‌اند. بیان این اشعار از سوی شاعران مبنی بر ضرورت شناخت ولی عصر علیه السلام اقتباس آشکار به روایات متواتر از جمله سخنی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به روایت از سلمان فارسی باشد که سلمان عرض کرد: «یا رسول الله، شما فرمودی: «هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد به مرگ جاهلیت مرده است»، یا رسول الله این امام کیست؟ حضرت فرمود: ای سلمان، از اوصیاء من اند. هر کس از ائمتّم بمیرد و امامی که او را بشناسد نداشته باشد به مرگ جاهلیت مرده است. اگر نسبت به او جاهل باشد و با او دشمنی کند مشرک است، و اگر نسبت به او جاهل باشد ولی با او دشمنی نکند و با دشمن او هم دوستی نکند چنین کسی جاهل است ولی مشرک نیست.»
(هلالی، ۱۴۱۶ ق: ۶۴۸)

۴. فضیلت انتظار

انتظار واژه‌ای سازنده و جهت دهنده به تمام ارکان و جوارح و تمام افکار بشریت برای رسیدن به هدف و کمال اصلی آن است. در بسیاری از روایات و احادیث منقول از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام بر انتظار و فضیلت‌های بی‌شمار آن تاکید شده است که این روایات نشان دهنده اهمیت موضوع انتظار است. در ادبیات معاصر مهدوی تنها دو شاعر به وصف فضیلت انتظار توجه داشته‌اند.

خوشدل تهرانی^۱ انتظار فرج را به عنوان افضل طاعات معرفی می‌نماید:

«انتظار فرجش افضل طاعات انام البشارت که رسد آن شه فرخنده مقام
شادی جلوه‌ی آن فخرامم ماه تمام «قدحی سرکش و سرخوش به تماشا بخرام»
«تا ببینی که نگارت به چه آیین آمد»»

(تهرانی، ۱۳۸۹: ۴۳۴)

سلمان هراتی بی‌قراری‌های عصر انتظار را وصف ناشدنی برمی‌شمارد، و از انتظار اینگونه یاد می‌کند:

«من کدامم / که فهم عظمت کائنات نویسم / و بیقراری زمین را اندازه کنم / و جرأت
من آن قدر نیست / که طوفان را به ادراک آورد» (هراتی، ۱۳۷۸: ۱۳۵)
هراتی تمام کائنات هستی را به عنوان منتظران ظهور امام مهدی علیه السلام برمی‌شمارد.
شاعر اعتراف می‌کند که با این قوه ادراک و خیال باز هم در مقابل به تصویر کشیدن فهم
عظمت انتظار موجودات ناتوان و عاجز می‌ماند.

بیان وصف عظمت امر انتظار فرج، از سوی شاعران معاصر برگرفته از روایات
مختلف در این باره است. محمد بن خالد برقی از مفضل بن عمر روایت کرده،
حضرت صادق علیه السلام در روایتی در وصف عظمت و فضیلت انتظار، فرمودند: «نزدیک‌ترین
اعمال و پسندیده‌ترین افعال نزد خداوند در هنگام غیبت ولی عصر انتظار فرج است، و
این برای افراد یست که در غیبت ولی عصر گرفتار تردید نشوند و بدانند که با غیبت
حجت خدا عهد و میثاق پروردگار باطل نشده و حجت از بین نرفته است.» (طبرسی،

۱. علی اکبر خوشدل تهرانی، در سال ۱۲۹۳ در تهران به دنیا آمد و در سال ۱۳۶۵ درگذشت. وی، دارای آثار مختلفی همچون؛ گلشن خوشدل، عمده الاسرار و دویان غزلیات و... است. (تهرانی، ۱۳۸۶: ۱۶-۱۳)

۵. جمعه، نماد انتظار

جمعه، در فرهنگ و ادبیات تشیع نماد «انتظار فرج» می باشد که مسلمانان شیعه در این روز به انتظار ظهور امام مهدی عج چشم دوخته اند و هر صبح جمعه به انتظار فرج آن حضرت ندبه خوانی می کنند. برخی از شاعران فارس در وصف انتظار فرج از آن استفاده نموده است.

طاهره صفارزاده، ضمن اینکه روز جمعه را نماد انتظار معرفی می کند، حال دل عاشقان و آشفته گان جمال مهدوی را اینگونه روایت می کند:

«در منتهای صبر و ستیز / تمام ماه های تحمل / تمام سال های ارادت / تمام منتظران / دل بسته اند / به روز روشن موعود / به روز جمعه دیدار / نام تو جمعه است / ای بهترین اهل زمان / ای بهترین اهل زمین / ای یارای خجسته ترین صبح انتظار» (صفارزاده، ۱۳۸۴- الف: ۱۴۸-۱۴۷)

شاعر با اقتباس از روایات متواتر از امام مهدی عج با لقب «جمعه» یاد می کند و ایشان را بهترین خلق خدا بر روی زمین و بهترین فرد مورد انتظار تمام بشریت مورد خطاب قرار می دهد. از جمله این روایات سخنی از پیامبر اکرم ص است که به معرفی روزهای هفته و نسبت دادن آنها به ائمه اطهار علیهم السلام پرداخته اند که روز جمعه را به قائم آل محمد عج اختصاص داده اند. (ابن بابویه، ۱۳۸۲: ج ۲، ۷۹) روز موعود ظهور امام مهدی عج این روز برمی شمرد.

قیصر امین پور مقدس بودن آن را همسان با میلاد حضرت آدم می داند:

«باز هم غم؟ / چرا باز دل شوره های دمام؟ / پسینگاه جمعه؛ / همان لحظه های هبوط آدم / همان وقت میلاد آدم» (امین پور، ۱۳۸۸: ۱۶۶)

با بررسی این عبارات امین پور می توانیم بیان کنیم که: اولاً، روز جمعه در فرهنگ شیعیان، از چند جهت اختصاص به امام مهدی عج دارد: یکی آنکه ولادت امام در آن روز بوده است؛ دیگر آنکه ظهور ایشان روز جمعه خواهد بود.

ثانیاً، بیان شاعر درباره شأن و منزلت روز جمعه در نظر امین پور باید گفت، شاعر با استشهاد به احادیث متواتر در مورد حضرت آدم ع سخن گفته است؛ بنابراین به این سخن از پیامبر اکرم ص بسنده می کنیم که در مورد حضرت آدم ع فرمودند: «روز جمعه

سید روزها است و پیش خدای عزوجل از روز عید قربان و عید روزه بزرگ تراست خدای عزوجل آدم علیه السلام را در آن آفریده و آدم را در آن به زمین فرو فرستاد و آدم را در آن قبض روح کرده و...» (ابن بابویه، ۱۳۸۲، ج ۱: ۲۸۲)

رضا اسماعیلی، در عصر غیبت هر روز هفته را تفألی به دیوان حافظ می زند تا شاید روزی فال حافظ حاکی از نوید و آمدن آن یار سفر کرده باشد:

«آب و هوای شنبه تا پنج شنبه / هر چه فال می گیرم / «داد از غم تنهایی» ست! / به جمعه که می رسم: / «که به خورشید رسیدیم و غبار آخر شد.» / و لیلی» در کجای این شعر؟ / از مجنون بپرسید!» (اسماعیلی، ۱۳۹۰: ۲۹۵)

شاعر هر روز هفته، بی صبرانه ظهور امام مهدی علیه السلام را انتظار می کشد، به جمعه که می رسد جرقه ی امید و انتظار در دلش زده می شود شاید امام مهدی علیه السلام ظهور نمایند و غم فراق و انتظار او، «داد از غم تنهایی» به پایان رسد و اوج لذت این انتظار را در کلام حافظ «که به خورشید رسیدیم و غبار آخر شد.» می بینیم که حافظ نوید برکنار رفتن غبار با آمدن خورشید را می دهد.

محمد جواد محبت^۱ جمعه را نماد انتظار ترسیم کرده است:

«قسم نمی خورم اما، به جان منتظران چراغ روشن آن انتظار، در راه است
اگر نه جمعه حاضر، که جمعه ای دیگر امید زمزمه دارد، سوار در راه است»
(محبت، ۱۳۸۶: ۱۷۴-۱۷۵)

شاعران معاصر زبان فارسی با آگاهی از روایات مختلف و متواتر درباره فضیلت روز جمعه، روز جمعه را نماد انتظار موعود در اشعارشان ذکر کرده اند که این بیان بازتاب فرهنگ و تمدن اسلامی را در اشعار شاعران معاصر است.

نتیجه گیری

از بررسی اشعار ذکر شده در باب انتظار نتایج زیر حاصل شد:

۱. وجوه عقاید مشترک در اشعار سراینندگان معاصر، اتّفاقی نبوده است. این امر اولاً حاکی از تأثیر پذیری شاعران معاصر عرب و فارس از قرآن کریم و روایات متواتر و فرهنگ

۱. محمد جواد محبت در سال ۱۳۲۲ در کرمانشاه متولد شد. وی دارای آثاری همچون: دریای رحمت - باران رحمت، آن سوی چهره زرد خورشید، خانه هل آتی (شعرهای علوی)، گریه دل ناصبوران (شعرهای عاشورایی) و... است. (کاشانی، ۱۳۸۸: ب، ۱، ۲۵۸)

غنی شیعه است؛ زیرا تفاسیر آیات قرآنی و روایات متواتر در مورد امام مهدی علیه السلام به عنوان ارزشمندترین متون دینی، در طول تاریخ به ویژه در عصر معاصر منبع الهام بخش ادیبان در آفرینش های ادبی بوده است. ثانیاً بیشترین شاعران هردو زبان، ساکنین کشورهای ایران، عراق، لبنان، بحرین می باشند که دارای مذهب تشیع هستند.

۲. انتظار موعود، یکی از باورهای عمیق در تمامی ادیان الهی است که جلوه آن در دین مبین اسلام نمود بیشتری دارد. زبان شعروادب، از دیرباز یکی از والاترین ابزارهای انتقال فرهنگ و آیین ادیان مختلف بوده است. شاعران معاصر از دریچه دنیای شعروادب، ضرورت منجی آخرالزمان، امام مهدی علیه السلام را درک کردند و با زبان عقل و احساس، این نیاز را به تصویر کشیدند تا پاسخی باشد برای اذهان افراد کوتاه بین که احساس آن ها بر عقلشان حاکم است.

۳. انتظار واژه ای سازنده برای هدف دادن به تمام ارکان زندگی بشریت می باشد و اکثریت شاعران معاصر هردو زبان به حد وفور در این باب سخن گفته اند تا جایی که می توان با کمی تأمل در آینده ای نه چندان دور شاهد به وجود آمدن شعر انتظار به صورت بابی مستقل در ادبیات تمام ملل مختلف باشیم.

۳. به جرأت می توانیم در بررسی اشعار شاعران معاصر بگویم که انتظار شکل، پر رنگتری در ادبیات هردو زبان در معاصربه خود گرفته است که دلیل آن حاکی از آزادی بیان شاعران و تجربیات تلخ شاعران از اوضاع مردم جهان که متحمل بسیاری از ظلم و ستم ها از سوی حاکمان ظالم و اشغالگران باشد که شاعران را برآن داشته است که در انتظار ظهور منجی آخر زمان باشند و هرگز از این انتظار نا امید و خسته نشوند.

۴. انتظار منجی طبق فرهنگ و تمدن اسلامی مختص به دین و مکتب خاصی نبوده و تمامی مکاتب الهی و غیر الهی در انتظار منجی موعود به سر می برند، شاعران معاصر همچون میر سلیمی به این نکته واقف بوده اند و در این زمینه اشعاری سروده اند.

۵. وجود اشعاری در قالب ادبیات انتظار از سوی شاعران شیعه بیانگر اهمیت و فضیلت انتظار در دین مبین اسلام دارد.

منابع

- آل درویش، عبدالله حسن (۲۰۱۱)، *مهدی الأمم* علیه السلام، بی جا: العقائد.
- ابن ابی زینب، محمد بن ابراهیم (بی تا)، *الغیة للنعمانی*، ترجمه: محمد جواد غفاری، تهران: دار الکتب الإسلامية.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۷)، *کمال الدین وتمام النعمة*، ترجمه: محمد باقر کمره ای، تهران: اسلامیة.
- _____ (۱۳۸۲)، _____، ترجمه: منصور پهلوان، محقق: علی اکبر غفاری، تهران: صدوق
- ابوالحب (۱۳۸۵)، *دیوان شیخ محسن ابوالحب*، تحقیق جلیل کریم ابوالحب، نجف: مکتبه الحیدریه.
- اسرافیلی، حسین، (۱۳۸۶)، *رد پای صدا*، تهران: تکا.
- اسماعیلی، رضا، (۱۳۹۰)، *ملکوت کلمات*، مجموعه شعر آیینی، تهران: انجمن قلم ایران.
- خمینی رحمته الله، روح اله (۱۳۸۵)، *دیوان امام (مجموعه اشعار امام خمینی رحمته الله)*، تهران: عروج.
- امین پور، قیصر (۱۳۸۸)، *مجموعه ی کامل اشعار قیصر امین پور*، تهران: مروارید.
- الأمين الحسینی العاملی، محسن (۱۴۲۹ ق)، *البرهان علی وجود صاحب الزمان علیه السلام*، نجف الاشرف: دلینا.
- بختیاری، نادر (۱۳۸۷)، *مفتاد و سومین سر*، تهران: تکا.
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت امام خمینی رحمته الله - www.imam-khomeini.ir
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه ای www.farsi.khamenei.ir
- تهرانی، خوشدل (۱۳۸۹)، *بهترین اشعار خوشدل تهرانی*، تهران: منیر.
- جائزة عبدالعزيز سعود البابطين للإبداع الشعري www.albahrainprize.org
- حسینی، سید حسن (۱۳۸۷)، *هم صدا با خلق اسماعیل*، تهران: سوره مهر.
- حکیمی، محمد رضا (۱۳۹۰)، *ساحل خورشید*، تهران: الحیاة.
- حیات خلوت، مجموعه ای از اشعار مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای www.2hayatkalvat.blogfa.com
- خالقی، ضیاء الدین (۱۳۸۶)، *به رنگ باران نوشتن*، تهران: تکا.
- خسروی، کبری، چراغی وش، حسین، بابایی، حدیث (۱۳۹۲)، *کاوش نامه ادبیات*

تطبیقی (مطالعات تطبیقی عربی - فارسی) دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی کرمانشاه: بررسی تطبیقی سیمای امام مهدی علیه السلام در شعر معاصر فارسی و عربی (مطالعه مورد پژوهانه: اشعار سید رضا موسوی هندی، شیخ محسن ابوالحب، سلمان هراتی و قیصر امین پور)، سال سوم، شماره یازده.

- _____ (۱۳۹۳)، همایش ملی بینامتنیت (التناص) (مجموعه مقالات برگزیده برای چاپ): بینامتنیت قرآنی و روایی در اشعار مهدوی عربی و فارسی در سده اخیر، چاپ اول.
- زرشکن، لیلا، ۱۳۹۰، www.farsnews.com
- زمردی، حمیرا (۱۳۸۷)، نماد و رمزهای گیاهی در شعر فارسی، تهران: زوآر.
- سبزواری، حمید (۱۳۶۸)، سرود سپیده، تهران: کیهان.
- سلیمان، کامل (۱۳۸۱)، روزگارهایی، مترجم: علی اکبر مهدی پور، تهران: آفاق.
- شبكة العرفان الثقافي www.alerfan.com
- شهریار، محمد حسین (۱۳۸۷)، دیوان شهریار، تهران: نگاه.
- صفارزاده، طاهره، (۱۳۸۴- الف)، دیدار صبح، تهران: پارس کتاب.
- _____، (۱۳۸۴- ب)، اندیشه در هدایت شعر، تهران: نزدیک.
- طباطبائی، سید محمد حسین و سید محمد باقر موسوی همدانی (۱۳۷۴)، ترجمه تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۹۰ ق)، زندگانی چهارده معصوم علیهم السلام، مترجم: عزیزالله عطاردی قوچانی، تهران: اسلامیه.
- عبداللهی، محمود (۱۳۸۴)، سیمای امام مهدی در شعر عربی، قم: مسجد مقدّس جمکران.
- قزوه، علیرضا (۱۳۹۱)، صبح بنارس، تهران: موسسه فرهنگی هنری شهرستان ادب.
- کاشانی، مشفق (۱۳۸۸)، خلوت انس (شرح احوال و آثار و مکاتبات ادبی تنی چند از شاعران معاصر)، تهران: اطلاعات.
- _____ (۱۳۸۸- ب)، خلوت انس (شرح احوال و آثار و مکاتبات ادبی تنی چند از شاعران معاصر)، تهران: اطلاعات.
- کاظمی، محمّد کاظم (۱۳۹۰)، ده شاعر انقلاب، تهران: سوره مهر.
- کلینی، محمّد بن یعقوب (بی تا)، اصول کافی، مترجم: سید جواد مصطفوی، تهران:

- فرهنگ اهل بیت علیهم السلام.
- نجفی، جواد، دوازدهم آذرماه ۱۳۹۰، «بهشت وحوش»
www.wildlifeeden.blogfa.com
- نورالدین، حسن جعفر (۱۴۲۹ ق)؛ «الشخصية الإمام المهدی عجل الله تعالی فرجه فی الشعر العربی المعاصر»
www.m-mahdi.net
- مجاهدی، محمد علی متخلص به پروانه (۱۳۸۷)، یک صحرا جنون، تهران: دار الصادقین.
- _____ (۱۳۸۴)، سیمای امام مهدی عجل الله تعالی فرجه موعود عجل الله تعالی فرجه در آئینه شعر فارسی، قم: مسجد مقدس جمکران.
- مرکز الدراسات شخصیه فی الإمام المهدی عجل الله تعالی فرجه www.m-mahdi.net
- مجلسی، محمد باقر (۱۳۷۵)، مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه (ترجمه ج ۵۱ بحار الأنوار)، مترجم: علی دوانی، تهران: اسلامیه.
- مجله الانتظار (الانتظار مجله فصلیه تعنی بالشأن المهدوی)، ۱۴۲۶ ق؛ سال اول، شماره ۲.
- محبت، محمد جواد (۱۳۸۶)، از سال های دور و نزدیک، تهران: تکا.
- مستقیمی، محمد متخلص به راهی (۱۳۸۷)، چه تابستان بی سایه ای، تهران: تکا.
- مکتبه دوروق الاهواز www.ahwazbook.mihanblog.com
- موسسه جهانی سبطین عجل الله تعالی فرجه www.sibtayn.com
- الموسوی، غفران، (۲۰۱۲)، «الانتظار الامام المهدی فی الشعر العربی» - www.m-mahdi.info
- موسوی هندی، سیدرضا (۱۳۸۸)، دیوان سید رضا هندی و ابناؤه، گردآورنده: هادی حسین موسوی، قم: مکتبه الحیدریه.
- موسوی گرمارودی، علی (۱۳۸۶)، باغ سنگ، تهران: تکا.
- میرسلیمی، جمشید (۱۳۸۱)، بوی خوش انتظار، تهران: پژوهنده.
- وهاب، مرتضی (۱۳۸۰)، دیوان سید مرتضی الوهاب، ایران: مکتبه الحیدریه.
- ویکی پدیا www.fa.m.wikipedia.org
- هراتی، سلمان (۱۳۸۸)، از آسمان سبز، تهران: سوره مهر.
- هلالی، سلیم بن قیس (۱۴۱۶ ق)، اسرار آل محمد عجل الله تعالی فرجه، مترجم: اسماعیل زنجانی خوئینی، قم: الهادی.